

FULL DELTAKELSE OG LIKESTILLING

TILGJENGELIGE BYGG OG UTEOMRÅDER

Deltakelse og likestilling

Regjeringens mål er full deltaking og likestilling for funksjonshemmede i samfunnet. Universell utforming er et sentralt begrep; produkter og omgivelser skal utformes slik at de kan brukes av alle mennesker i så stor utstrekning som mulig uten behov for spesiell tilpassing. Kravene om tilgjengelige bygg skal ikke være en salderingspost, men reelle krav som skal etterkommes.
(Veileder til teknisk forskrift, plan- og bygningsloven)

Målsettingen med dette heftet er å bidra til at alle borgere kan delta i samfunnet på en likestilt måte.

Alle mennesker er likeverdige og har rett til et selvstendig liv. Likevel stenges mange mennesker med funksjonsnedsettelse ute fra boligbygg, undervisningslokaler, restauranter, offentlige kontorer, arbeidsplasser og butikker på grunn av manglende tilgjengelighet. Å stenge mennesker ute er diskriminering. Samfunnet fungerer funksjonshemmende når fysiske barrierer hindrer deltagelse.

Dette er det fullt mulig å gjøre noe med ved å følge lovverket, ikke gi dispensasjoner og bevisst søke løsninger som sikrer tilgjengelighet og brukbarhet for alle. Universell utforming, eller utforming for alle, er det bærende prinsipp for å sikre at planleggingen virker inkluderende. En utforming av samfunnet som tar hensyn til hele livsløpet og til mangfoldet i befolkningen, gir allmenne løsninger av god kvalitet. Universell utforming fokuserer på kvalitet, både estetisk og funksjonelt, og går et skritt videre enn minimumskrav i lovverket.

Dette heftet inneholder sentrale grunnelementer for planløsning og utforming av byggverk og utearealer. Vi viser løsninger som kan brukes av alle. Vi har hovedtyngden på de krav som må innfris for å gi bevegelsesfrihet. Her er rullestol brukt som dimensjonerende faktor. Vi tar også med enkelte krav til det fysiske miljøet som gjør det lettere å orientere seg.

Del 1 tar for seg hva likestilling betyr i planlegging. Vi gir en oversikt over sentrale bestemmelser i lover og forskrifter. Vi gir også en oversikt over Norges Handikapforbunds hovedkrav til forbedringer av lovverket for å nå målet om deltagelse og likestilling.

Del 2 og 3 viser løsninger. Vi starter med grunnelementene for tilgjengelighet, for så å gå over på de konkrete løsningene. Eksempler på løsninger følger disposisjonen i teknisk forskrift til plan- og bygningsloven, kapittel X. Under hver av hovedoverskriftene viser vi konkrete løsninger knyttet til krav og anbefalinger i forskrifter og veiledere. Der Norges Handikapforbund har egne synspunkter og krav, tydeliggjør vi dette.

Målgruppene for publikasjonen er fagfolk som arbeider med planlegging og utforming av bygg og uteområder; arkitekter, ingeniører og planleggere. Beslutningstakere i kommuner og privat virksomhet, byggherrer og tiltakshavere er også viktige målgrupper. En annen sentral målgruppe er medlemmer og tillitsvalgte i Norges Handikapforbund og andre interesseorganisasjoner som fungerer som rådgivere og pådrivere for å bedre den fysiske tilgjengeligheten i lokalmiljøene.

Innhold

1. LIKESTILLING, LOVER OG KRAV	side	4
Likestilling og universell utforming	side	4
Hva sier lovverket?	side	4
Forholdet mellom lov, forskrift, veileder og standard	side	4
Plan- og bygningsloven	side	5
Planlegging. Rundskriv T-5/99 Tilgjengelighet for alle	side	7
Bygg. Teknisk forskrift (TEK)	side	7
Opplæringsloven	side	8
Universitetsloven	side	8
Kommunehelsetjenesteloven	side	9
Arbeidsmiljøloven/Arbeidslivsloven	side	9
Vegloven	side	10
Hva mener Norges Handikapforbund?	side	11
2. GRUNNELEMENTER	side	12
Tilgjengelig og brukbart	side	12
Oversikt over tilgjengelighetskrav	side	13
3. LØSNINGER	side	14
Leserveiledning og definisjoner	side	14
Parkering	side	16
Uteareal og atkomstvei	side	18
Inngangsparti	side	20
Planløsning inne i bygget	side	22
Hotellrom	side	26
Kommunikasjonsveier inne	side	28
Dører og vindu	side	30
Heis	side	32
Rampe	side	34
Brytere og skilt	side	36
Toalett og bad	side	38
Betalingsautomater	side	40
Bolig	side	42
4. LITTERATUR OG ADRESSER	side	46

KAPITTEL 1: LIKESTILLING, LOVER OG KRÅV

Likestilling og universell utforming

Likestilling betyr at alle borgere skal kunne delta på lik linje i samfunnet. Bygninger, uteområder, transportmidler og produkter må utformes slik at de er brukbare og tilgjengelige for alle, uten hindringer som stenger folk ute. Dette er en forutsetning for deltagelse i utdanning, arbeid og samfunnsliv. Universell utforming er en strategi som har likestilling som mål og fysiske løsninger som kan brukes av alle som virkemiddel. Universell utforming bidrar til å sikre grunnleggende borgerrettigheter og hindre diskriminering.

Ideologisk står universell utforming i opposisjon til stigmatiserende særløsninger for enkeltgrupper. Målsettingen er at de ordinære løsningene skal kunne brukes av alle.

Universell utforming innebærer en sammenhengende planprosess fra overordnet, langsiktig samfunnsplanlegging til den konkrete utformingen.

Universell utforming er utforming av bygninger, omgivelser, transportmidler og produkter på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming.

Hva sier lovverket?

Forholdet mellom lov, forskrift, veileder og standard

Lover og forskrifter stiller absolutte krav som skal følges. Kravene er juridisk bindende. Kravene knyttes ofte sammen med anbefalinger som angis i rundskriv, veiledere og standarder.

Lover og forskrifter finner du på www.lovdata.no.

Rundskriv viser hvordan regjeringen forstår lover og forskrifter, og hvordan disse skal anvendes. Rundskriv faller inn under "myndigheters praksis" som en av flere rettskilder når en vurderer hvordan en lov er å forstå. Rundskriv finner du under det enkelte departement på www.odin.dep.no

Veiledere angir løsninger og framgangsmåter som

kan føre til et tilfredsstillende resultat. En veileder beskriver hvordan forskriftens krav kan oppfylles. Det kan velges ulike måter å løse dette på, men det må dokumenteres at forskriftens krav er oppfylt.

En standard inneholder spesifikke krav til produkter eller arbeidsprosesser. En standard er frivillig å bruke, men myndighetene kan stille krav om at standarden skal følges. Internasjonale og europeiske standardiseringsorgan utarbeider standarder for en rekke områder. Noen av disse blir EU-direktiv som skal følges. Disse direktivene gjelder også i Norge i henhold til EØS-avtalen.

Mer informasjon om standarder på www.standard.no

Aktuelt lovverk

Plan- og bygningsloven med teknisk forskrift stiller krav til planlegging og fysisk utforming. Også andre lover har betydning for tilgjengelighet og likestilling.

Vi vil gi en oversikt over sentrale bestemmelser i lovverket. Lovverket kan endres. Plan- og bygningsloven er under revisjon i 2004. Siste oppdateringer finner du på www.lovdatab.no.

Aktuelle lover:

- Plan- og bygningsloven
- Opplæringsloven
- Universitetsloven
- Arbeidsmiljøloven
- Kommunehelsetjenesteloven
- Vegloven

PLAN- OG BYGNINGSLOVEN (PBL) www.be.no

Loven inneholder overordnede mål og krav til utforming av det fysiske miljøet. Lovverket har en planleggingsdel og en byggeteknisk del. Lov og forskrifter stiller minimumskrav som må følges ved prosjektering og utførelse av byggverk. Plan- og bygningsloven har bestemmelser for fylkenes og kommunenes planlegging av areal og de enkelte sektors virksomhet. Samfunns- og arealplanleggingen legger grunnlaget for at målene om tilgjengelighet og brukbarhet for alle kan nås i den konkrete utformingen.

Aktuelle paragrafer og Norges Handikapforbunds kommentarer:

§ 2 Formål

"Gjennom planlegging og ved særskilte krav til det enkelte byggetiltak skal loven legge til rette for at arealbruk og bebyggelse blir til størst mulig gagn for den enkelte og samfunnet."

NHFs kommentar: Denne formuleringen tilsier at tilgjengeligheten skal være tilfredsstillende for alle, enten man går eller bruker rullestol.

§ 7 Dispensasjon

"Når særlige grunner foreligger, kan kommunen, dersom ikke annet er fastsatt i vedkommende bestemmelse, etter søknad gi varig eller midlertidig dispensasjon fra bestemmelser i denne lov, vedtekt eller forskrift."

NHFs kommentar: I Rundskriv T-5/99 "Tilgjengelighet for alle", del 2, kap 4, står det at det ikke skal være en kulant sak å gi dispensasjon. Ved avveining av hvilke krav som skal veie tyngst, vil plan- og bygningslovens formål være det sentrale.

§ 16 Samråd, offentlighet og informasjon

"Planleggingsmyndighetene i stat, fylkeskommune og kommune skal fra et tidlig tidspunkt i planleggingsarbeidet drive en aktiv opplysningsvirksomhet overfor offentligheten om planleggingsvirksomheten etter loven. Berørte enkeltpersoner og grupper skal gis anledning til å delta aktivt i planprosessen."

NHFs kommentar: For byggesaker stilles ikke samme krav i loven til medvirkning som for plansaker. Men forvaltningslovens § 18 gir funksjonshemmedes organisasjoner rett til medvirkning i byggesaker, rett til å uttale seg i dispensasjonssaker og rett til å klage.

§ 20-1 Kommunalplanlegging

"Kommunene skal utføre en løpende kommuneplanlegging med sikte på å samordne den fysiske, økonomiske, sosiale, estetiske og kulturelle utvikling innenfor sine områder."

NHFs kommentar: Dette innebærer at de ulike sektorene skal samarbeide slik at hver sektor kan ivareta sitt ansvar overfor hele befolkningen.

§ 20-4 Arealdelen av kommuneplanen

I punkt b og d står det at kommunen kan gi nærmere kriterier for lokalisering av ulik utbygging og arealbruk. Det kan stilles areal- og funksjonskrav til lekearealer og andre uteoppholdsarealer.

§ 26 Reguleringsbestemmelser

Kommunen kan gi bestemmelser om utforming og bruk av arealer og boliger for områder i reguleringsplanen. Bestemmelsene kan angi utforming, innhold og størrelse på utearealer.

NHFs kommentar: Dette betyr at kommunen kan bestemme at boliger innen et reguleringsområde skal bygges med livsløpsstandard.

§ 77 Utføring av byggearbeid. Krav til produkter og byggverk.

"Ethvert byggearbeid skal utføres fagmessig og teknisk forsvarlig slik at det ferdige byggverket tilfredsstiller de krav som er satt til sikkerhet, helse, miljø og brukbarhet i medhold til denne loven."

NHFs kommentar: De fleste kravene i tekniske forskrifter har sitt utspring i denne paragrafen. Skal lovens paragraf oppfylles, må tekniske forskrifter følges.

§ 87 Endring, reparasjon eller bruksendring av bestående byggverk

Bestemmelsene gitt i plan- og bygningsloven gjelder også for:

- a) endring eller reparasjon av byggverket når arbeidet etter kommunens skjønn er så omfattende at hele byggverket i det vesentlige blir fornyet (hovedombygging)
- b) endring eller reparasjon av byggverk som etter kommunens skjønn medfører at enkelte deler av byggverket i det vesentlige blir fornyet
- c) tilbygg, påbygging eller underbygging
- d) oppføring, endring eller reparasjon av bygningstekniske installasjoner
- e) bruksendring, vesentlig utvidelse eller vesentlige endringer av tidligere drift.

For de tiltak som er nevnt under a) kommer loven til anvendelse på byggverket i sin helhet, for de tiltak som er nevnt under b) til e) bare på de deler av byggverket som tiltaket omfatter. På de tiltak som er nevnt under b) og d) kan det likevel bare stilles byggtekniske krav til selve byggverket med tilhørende installasjoner."

NHFs kommentar: Bestemmelsen innebærer at kravene til tilgjengelighet og brukbarhet skal anvendes ved ombygging og bruksendring.

PLANLEGGING. Plan- og bygningsloven. Rundskriv T- 5/99 Tilgjengelighet for alle

www.universell-utforming.miljo.no

Rundskrivet er overordnet og retningsgivende for kommunenes planlegging. Det er utarbeidet av Miljøverndepartementet, Kommunal – og regionaldepartementet og Sosial – og helsedepartementet i samarbeid, tar utgangspunkt i plan- og bygningsloven (PBL) og har to hovedformål:

- A. Å sikre at planleggingen virker inkluderende, slik at alle kan benytte bebyggelse og uterom på en likestilt måte.
- B. Å ivareta det offentlige ansvar for å sikre brukbar utforming av bebyggelse og uterom for alle.

Del 1 tar opp hvordan tilgjengelighet i de fysiske omgivelsene og hensynet til funksjonshemmede kan sikres gjennom planlegging etter plan- og bygningsloven og byggeforskriftene. Rundskrivet klargjør nasjonale målsettinger.

Del 2 tar opp krav til bygningers brukbarhet etter § 77 i plan- og bygningsloven, og hvordan kommuner bør forholde seg til søknader om dispensasjoner. Formålet med denne delen av rundskrivet er å tydeliggjøre og understreke prinsippene knyttet til målsettinger om universell utforming eller utforming for alle.

BYGG. Plan- og bygningsloven. Teknisk forskrift (TEK)

www.be.no

I forskriften er det egne kapitler om produkter til byggverk (V), metoder og utførelse (VI), sikkerhet (VII), miljø og helse (VIII) og om tilgjengelighet og brukbarhet (X).

I kapitlet om løsninger i dette heftet tar vi for oss hvert hovedområde i forskriftens kapittel 10.

Kapittel X Brukbarhet i teknisk forskrift skal sikre tilgjengelighet og brukbarhet for alle. Kravene som settes er funksjonskrav. Disse gir rom for flere utførelser. Kravene i forskriften er juridisk bindende og må derfor følges. Forskriften er supplert med en veileder som utdyper kravene og beskriver løsninger som tilfredsstillende forskriften. (REN veiledning til teknisk forskrift til plan- og bygningsloven). Det kan velges andre løsninger, men det må dokumenteres at de oppfyller kravene i forskriften. Statens bygningstekniske etat og Husbanken har utarbeidet en temaveileder som skisserer løsninger ("Bygg for alle", temaveiledning om universell utforming av byggverk og uteområder).

§ 10-1 Generelle krav

"Bestemmelsene om brukbarhet skal sikre at enhver bygning kan nyttes til sitt forutsatte formål og at utformingen av bygningen gir gode bruksmuligheter for orienterings- og bevegelseshemmede. Bestemmelsen gjelder tilsvarende for andre byggverk så langt det passer."

REN VEILEDNING til teknisk forskrift www.be.no

Ren veiledning er utarbeidet av Statens bygningstekniske etat med utgangspunkt i forskriften. Veilederen inneholder en rekke funksjonskrav ut fra skal- og målkrav i forskriftene, men gir også anbefalinger ut over kravene i byggeforskriftene.

TEMAVEILEDNING "Bygg for alle"

www.be.no og www.husbanken.no

Veiledningen er utarbeidet av Statens bygningstekniske etat og Husbanken. Hensikten er å vise hvorfor tilgjengelighet og brukbarhet må vektlegges for å skape velfungerende byggverk. Temaveilederen tar for seg virkemidler for å oppnå bygg for alle, beskriver universell utforming og utdyper funksjonskravene i "Ren Veiledning" gjennom tekst, illustrasjoner og foto.

OPPLÆRINGSLOVEN www.lovdata.no

Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa

§ 8-1 Organisering av undervisningen

"Grunnskoleelevane har rett til å gå på den skolen som ligg nærast eller ved den skolen i nærmiljøet som dei soknar til."

§ 9 a-1 Generelle krav

"Alle elevar i grunnskolar og vidaregåande skolar har rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring."

§ 9 a-2 Det fysiske miljøet

"Skolane skal planleggjast, byggjast, tilretteleggjast og drivast slik at det blir teke omsyn til tryggleiken, helsa, trivselen og læringa til elevane.

Det fysiske miljøet i skolen skal vere i samsvar med dei faglege normene som fagmyndigheitene til kvar tid anbefalar. Dersom enkelte miljøtilhøve avvik frå desse normene, må skolen kunne dokumentere at miljøet likevel har tilfredsstillande verknad for helsa, trivselen og læringa til elevane.

Alle elevar har rett til ein arbeidsplass som er tilpassa behova deira. Skolen skal innreiast slik at det blir teke omsyn til dei elevane som har funksjonshemmingar."

UNIVERSITETSLOVEN www.lovdata.no

Lov om universiteter og høøgskoler

§ 44. Læringsmiljø

"2. Styret har ansvar for at læringsmiljøet på institusjonen, herunder det fysiske og psykiske arbeidsmiljøet, er fullt forsvarlig ut fra en samlet vurdering av hensynet til studentenes helse, sikkerhet og velferd. I utformingen av det fysiske arbeidsmiljøet skal det, så langt det er mulig og rimelig, sørges for (utdrag):

- a. at lokaler, adkomstveier, trapper m.v. er dimensjonert og innredet for den virksomheten som drives.
- b. at lokalene har gode lys- og lydforhold og forsvarlig inneklime og luftkvalitet.
- g. at lokaler, adkomstveier, sanitæranlegg og tekniske innretninger er utformet på en slik måte at funksjonshemmede kan studere ved institusjonen.
- i. at læringsmiljøet er utformet etter prinsippet om universell utforming."

3. Ved institusjonen skal det være et læringsmiljøutvalg som skal bidra til at bestemmelsene blir gjennomført.

KOMMUNEHELSE TJENESTELOVEN www.lovdatab.no

Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v

§ 1 Formål

"Forskriftens formål er å bidra til at miljøet i barnehager, skoler og andre virksomheter som nevnt i § 2 fremmer helse, trivsel, gode sosiale og miljømessige forhold samt forebygger sykdom og skade."

§ 2 Virkeområde

1. barnehager
2. grunnskoler
3. videregående skoler

§ 9 Utforming og innredning

"Lokalene og uteområdene skal være utformet og innredet slik at forskriftens formål ivaretas. Funksjonshemmedes behov skal ivaretas."

Veileder til forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler www.helsetilsynet.no

Veiledning til § 9

"Funksjonshemmede barn og elever skal ha tilgang til anlegget inne og ute på lik linje med de andre brukergruppene. Det er av vesentlig betydning når anleggene planlegges, at en velger planløsninger som er tilpasset elever med ulike typer funksjonshemninger (...) En bør legge vekt på langsiktig planlegging slik at barnet kan få en så gunstig situasjon som mulig gjennom hele barnehageoppholdet/skoleløpet."

ARBEIDSMILJØLOVEN www.lovdatab.no

Lov om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v.

§ 13 Særlig om yrkeshemmede arbeidstakere

"Atkomstveier, sanitæranlegg, tekniske innretninger og utstyr mv, skal så langt det er mulig og rimelig, være utformet og innrettet på en slik måte at arbeidstakere med midlertidig eller varig redusert arbeidsevne kan arbeide i virksomheten."

§ 19 Arbeidstilsynets samtykke til oppføring av bygninger, bygningsmessige endringer, omorganisering m.v.

"Den som vil oppføre bygning eller utføre bygningsmessig arbeid som er meldepliktig etter gjeldende bygningslov (...) har plikt til på forhånd å innhente Arbeidstilsynets samtykke."

NHFs kommentar: Arbeidstilsynet skal påse at bestemmelsene i § 13 følges. De konkrete kravene til tilgjengelighet og brukbarhet står i teknisk forskrift med veileder til plan- og bygningsloven.

ARBEIDSLIVSLOVEN www.lovdatab.no

Ny lov skal erstatte arbeidsmiljøloven. Kap. X A Likebehandling i arbeidslivet trådte i kraft 01.05.04:

§ 54 B Forbud mot forskjellsbehandling/diskriminering

"1. Direkte og indirekte forskjellsbehandling på grunn av kjønn, religion, livssyn, hudfarge, nasjonalitet eller etnisk opprinnelse, politisk syn, medlemskap i arbeidstakerorganisasjon, seksuell orientering, funksjonshemming eller alder er forbudt."

§ 54 F Tilrettelegging av arbeid for arbeidstakere med funksjonshemming

"For å sikre likebehandling skal arbeidsgiver så langt det er mulig og rimelig tilrettelegge arbeidet for arbeidstakere med funksjonshemming. Arbeidsgiver plikter å iverksette tiltak slik at arbeidstakere med funksjonshemming kan få eller beholde arbeid, utføre og ha framgang i arbeidet og ha tilgang til opplæring og annen kompetanseutvikling, med mindre tiltakene innebærer en uforholdsmessig stor byrde."

VEGLOVEN www.lovdatab.no

Forskrift om anlegg av veg

Vegloven skal følge reglene i plan- og bygningsloven. Innenfor rammen av forskriften kan Vegdirektoratet gi utfyllende bestemmelser i vegnormaler.

Vegnormalen. Veg- og gateutforming

Gir anvisninger om bl.a. utforming av parkeringsplasser for bevegelseshemmede, gangveier og fortau. Vegnormalen finner du på: www.vegvesen.no/vegnormaler

Hva mener Norges Handikapforbund?

For å nå målsettingen om full deltakelse og likestilling stiller Norges Handikapforbund følgende krav til politiske myndigheter og til kommuner som skal praktisere lovverket:

Forbedringer av lovverket:

- Det må vedtas en lov som forbyr diskriminering av funksjonshemmede.
- Universell utforming må inn i formålsparagrafen i plan- og bygningsloven.
- Universell utforming må få en juridisk definisjon.
- Universell utforming må ligge til grunn for all kommunal planlegging.
- Rundskriv T-5/99 "Tilgjengelighet for alle" må gjøres om til forskrift.
- Det må utarbeides forskrift som sikrer tilgjengelighet og brukbarhet i eksisterende bygg.
- Det må utarbeides en Norsk Standard for boligbygging basert på prinsippene om universell utforming og Husbankens livsløpsstandard. Norsk Standard må hjemles i tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven.
- Det må innføres krav om heis ved nybygging og rehabilitering i alle boligblokker med tre etasjer eller mer.

Praktisering av lovverket:

- Lovverket må følges.
- Sanksjoner må settes i verk når lovverket brytes.
- Det må ikke innvilges dispensasjon fra tilgjengelighetskravene.
- Det må legges til rette for medvirkning i planarbeidet på alle nivåer.
- Krav til tilgjengelighet og brukbarhet for alle må bli gjennomgående tema i hele byggesaksbehandlingen.
- Kommunene må utarbeide handlingsplaner med tidsfrister for å gjøre eksisterende bygg og uteområder tilgjengelige og brukbare for alle.
- Kommunene må årlig lage oppdaterte oversikter over tilgjengelige bygg og uteområder.
- Staten må opprette et rapporteringssystem for å følge opp bygging av tilgjengelige studentboliger.
- Kommunen må stille krav om livsløpsstandard/universell utformig av boliger ved utarbeiding av regulerings- og bebyggelsesplaner.
- Tilskuddsordning til bygging av heis i eksisterende boligblokker må gjeninnføres og det må lages en egen handlingsplan med øremerkede midler.

2

KAPITTEL 2: GRUNNELEMENTER

Tilgjengelig og brukbart

Bygninger og omgivelser skal kunne brukes av alle borgere. God planløsning, fysisk utforming uten hindringer og bevisst bruk av lys og kontraster gir løsninger som fungerer for alle.

For at rullestolbrukere skal bevege seg fritt uten å støte på hindringer i bygninger og omgivelser må følgende grunnelementer være på plass:

Areal – det må være nok plass til å manøvrere en rullestol

Stigningsgrad – det må være liten stigning

Nivåsprang – kanter og terskler må unngås. Trapp må suppleres med heis/rampe.

Rekke- og sikthøyde – må være tilpasset både stående og sittende

Et miljø uten fysiske hindringer har:

- Ingen eller svak stigning utendørs
- Korte avstander mellom viktige funksjoner
- Oversiktlig og logisk planløsning
- Underlag i fast materiale
- Trinnfri atkomst, terskelfritt inne
- Heis
- Nok plass til å manøvrere en rullestol
- Dører som er lette å åpne
- Tilgjengelig toalett
- Innredning av skranker, skilt, automater i brukbar rekke- og sikthøyde

Byggverk og omgivelser må også være enkle å orientere seg i. Dersom syn og hørsel er redusert er dette spesielt viktig.

Et miljø som er lett å orientere seg i har:

- Enkel og logisk planløsning
- God belysning
- Fargekontraster
- Symboler i stedet for tekst
- Tale i tillegg til tekst, f. eks. talesyntese i heis som angir etasjen
- Taktil/følbar merking av underlag, informasjonstavler og betjeningspanel (blinde)
- Teleslyngeanlegg og god akustikk (hørsel)

Oversikt over tilgjengelighetskrav

	Veileder til teknisk forskrift	NHFs kvalitetskrav	Kommentar
Snuplass rullestol	1,5 x 1,5 m	1,6 x 1,6 m	Elektriske rullestoler krever snuplass
Parkering	Minste b x l: 3,8 x 5 m Merkes og skiltes	Minste b x l: 4,5 x 6 m	Plass til biler med heis
Atkomstvei -stigning -bredde	Flatt, maks stigning 1:20 (unntak 1:12) 1,4 m (kort) 1,8 m (over 12 m)	Flatt, maks stigning 1:20 1,8 m	Vegnormalen: 1:50 og 1:40
Fortauskant	Maks 20 mm kant ved gangfelt	20 mm	Tilgjengelig med rullestol og som ledekant for blinde
Inngang	Minst mulig nivåforskjell ute/inne	Ingen nivåforskjell ute/inne	
Dør	10 M Automatisk skyvedør Terskelfritt, maks 25 mm	10 M Automatisk skyvedør Ikke karusell Terskelfritt	
Korridor	Bredde minst 1,2 m	Bredde minst 1,8 m	
Skranke	Service skal fungere for alle	Høyde 0,8 m Høyderegulerbar	
Heis	Minst 1,1 x 1,4 m (b x d) 2 x 1,4 m rullestol snu	Minst 2,1 x 1,6 m (b x d)	Plass til transport og til elektrisk rullestol
Rampe	1:20, 1:12 på korte strekninger Bredde 0,9 - 1,1 m Hvileplan 1,5 x 1,5 m pr 0,6 m stigning Rekkverk 0,7 og 0,9 m	Maks 1:20 Hvileplan 1,6 x 1,6 m Utførelse som passer til bygget	
Toalett	Minst 2,2 x 2,25 m 1,8 x 2,25 dersom to nær hverandre	Minst 2,2 x 2,5 m (b x d). 1,8 x 2,5 m dersom to nær hverandre.	
Kontakter, brytere	0,9 – 1,1 m over gulv Minst 0,7 m fra hjørne	Lysbrytere med stor betjeningsflate	
Skilt	1,4 – 1,6 m over gulv ved avstand under 2 m Gode kontraster Symboler		
Betalingsautomater	Service skal fungere for alle	Trinnfri atkomst Betjeningshøyde 0,8 -1,1 m	

3 KAPITTEL 3: LØSNINGER

I dette kapitlet viser vi hvordan tilgjengelige og brukbare løsninger kan utformes. Utgangspunktet er kravene i teknisk forskrift til plan- og bygningsloven og utdypingen i veileder til teknisk forskrift. Vi tar først for oss definisjoner og går deretter inn på enkeltområder.

Leserveiledning

Hvert område er bygget opp slik:

- 1) Hovedområdene i teknisk forskrift, kapittel X
- 2) Konkretisert gjennom:

- Bestemmelsene i teknisk forskrift

- Anbefalte løsninger i veiledning til teknisk forskrift

- Norges Handikapforbunds krav der vi mener det er behov for presiseringer eller tilleggskrav til lovverket

- Skisse av Norges Handikapforbunds krav til tilgjengelighet og brukbarhet

- Foto av gode løsninger

Definisjoner

Publikumsbygning

Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven benytter begrepene publikumsbygg, arbeidsbygning og bolig. Kravene er stort sett sammenfallende for publikums- og arbeidsbygg. Publikumsbygg er i veiledningen til forskriften, § 10-21, definert som:

- Bygninger med servicefunksjoner; posthus, bank, bibliotek etc
- Underholdning; kino, teater, museer, kulturbygg etc
- Overnatting; hotell, pensjonat
- Samfunnsbygg; forsamlingslokale, idrettsbygg, skole/undervisning etc
- Institusjoner for syke og gamle
- Kontorer som er åpne for publikum
- Forretninger
- Restauranter
- Kiosker
- Offentlige toaletter

Bygning med arbeidsplass

Tilgjengelighet til arbeidsplass er i veiledningen til forskriften, § 10-31, definert som:

- Det gjelder alle funksjoner som inngår i en arbeidsplass. Det må tilrettelegges for bruk også av pauserom, kantine, møterom, garderobe, vaskerom, toaletter etc

Dimensjonerende faktor

Kravene i teknisk forskrift gjelder tilgjengelighet både for orienterings- og bevegelseshemmede. For bevegelseshemmede er rullestol dimensjonerende. Snuareal for rullestol er i veileder til forskriften satt til 1,5 x 1,5 m.

Norges Handikapforbund anbefaler snuareal på 1,6 x 1,6 m. Mange bruker elektrisk rullestol og dette stiller krav til større areal.

Bevegelseshemmet

I veiledning til teknisk forskrift står det at: "Med bevegelseshemning menes mange former for funksjonshemninger, for eksempel gangbesvær, hjerte- og lungelidelser, som stiller spesielle krav til bygningers planløsning og bygningsmessige detaljer."

NHFs kommentar:

En person er bevegelseshemmet når hindringer og fysiske barrierer i bygninger og utemiljø hindrer bevegelsesfrihet. De fysiske omgivelsene fungerer da funksjonshemmende og stenger personer ute fra å benytte bygninger, tjenester og å delta i samfunnet. Rullestolbrukere er ikke bevegelseshemmet i omgivelser som er tilgjengelige og brukbare for alle.

3

KAPITTEL 3: PARKERING

Teknisk forskrift: § 10-2 Generelle krav

"I nærheten av byggverk skal det være tilstrekkelig antall parkeringsplasser tilrettelagt for bevegelseshemmede".

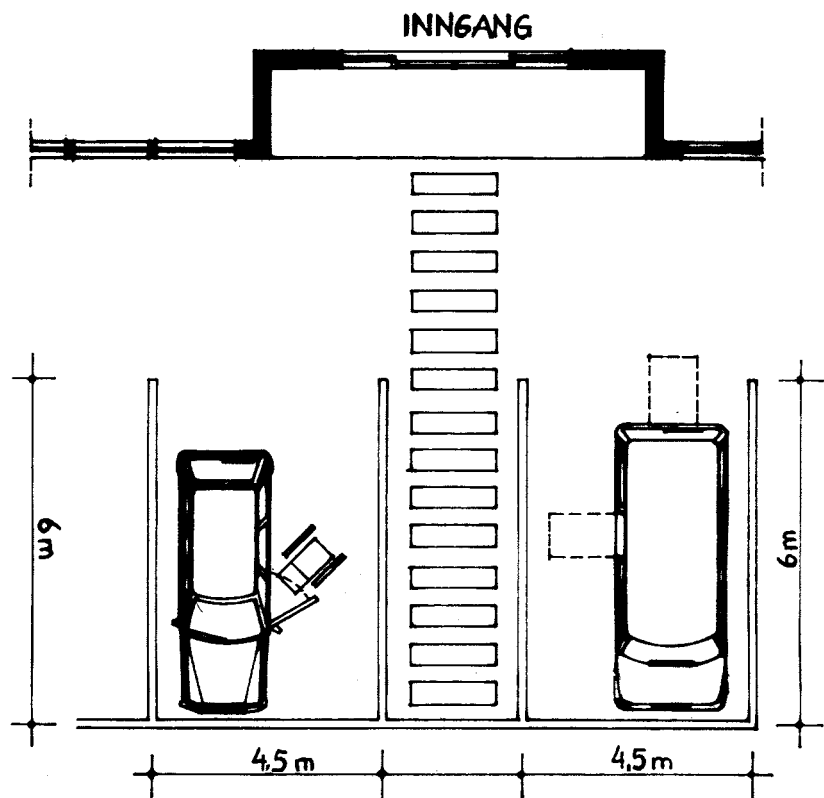
Veiledning til forskriften

- Plasseres nær byggverk
- Minst 1 plass
- Bygninger med hyppig besøk av funksjonshemmede 5-10 % av plassene, minst 2, reserveres bevegelseshemmede
- Minimumsmål: 3,8 m x 5,0 m (bredde x lengde)
- Plassene merkes og skiltes spesielt
- Se også Vegnormalen

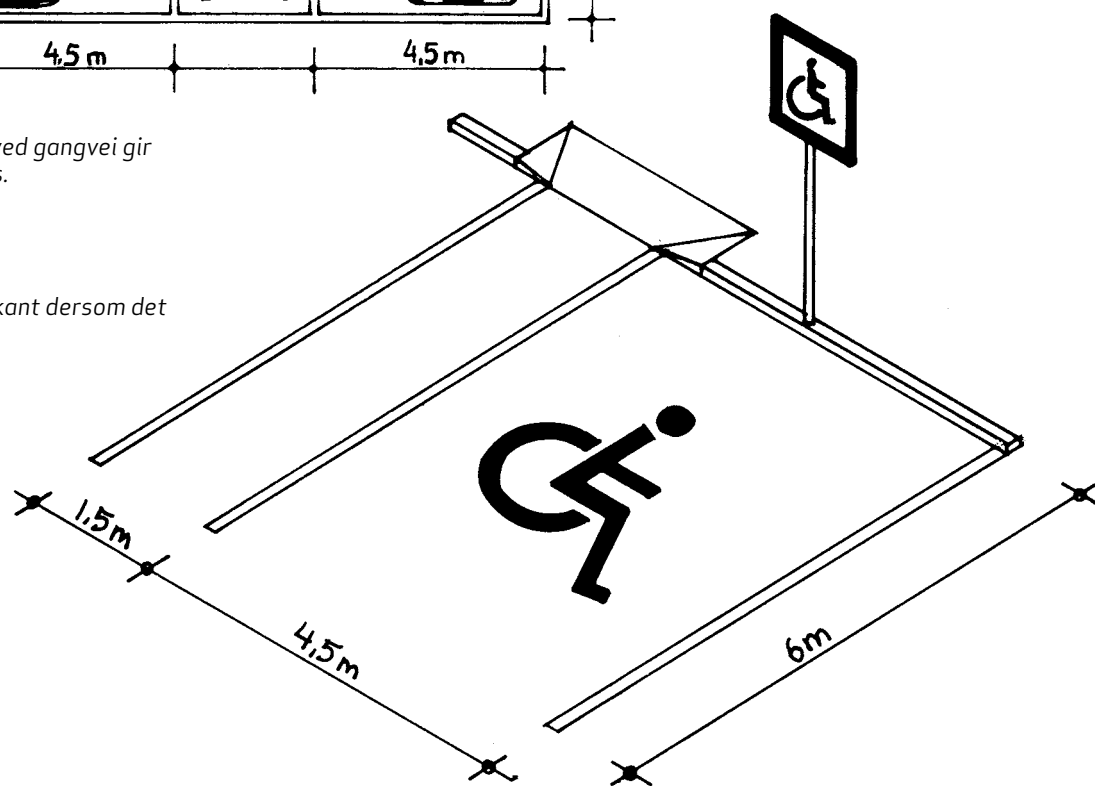
NHF's kvalitetskrav

- Plasseres mindre enn 20 m fra hovedinngang
- 10 % av plassene må være normen
- Anlegges på plan, fast flate
- Minimumsmål: 4,5 m x 6,0 m (bredde x lengde), slik at bil med heis eller rampe får plass.
- Plasseres ytterst i P-radene slik at gangvei til hovedinngang kan gi ekstra areal
- Plassene merkes med skilt og med tilgjengelighetssymbol i asfalten
- Tilgjengelig overgang mellom vei og fortau
- Tilgjengelighet må sikres også om vinteren; overbygget med tak/varmekabler
- Tilgjengelig billett- og betalingsautomat. Se side 40/41.

Plassering ved gangvei gir ekstra plass.

Nedsenket kant dersom det er fortau.

Sideheis stiller krav til bredde.

Heis bak stiller krav til lengde.

3 KAPITTEL 3: UTEAREAL OG ATKOMSTVEI

Teknisk forskrift: § 10-2 Generelle krav til utearealer

"Ved utforming av utearealer skal det medvirkes til at det rundt eller nær bygningen finnes tilstrekkelig areal for rekreasjon og lek. Utformingen skal også medvirke til at det finnes egnet atkomstmulighet til byggverk."

Teknisk forskrift: § 10-21 Atkomst til byggverk

"Atkomst fra kjørbær vei til hovedinngang, inklusiv inngangen, skal være lett å finne, lett å bruke, være uten hindre og tilrettelagt for orienterings- og bevegelseshemmede for:

- boligbygning med felles inngang til flere enn 4 boliger
- arbeidsbygning
- byggverk der publikum har adgang.

For boligbygning der det ikke er krevet (...) at atkomsten skal være tilrettelagt for orienterings- og bevegelseshemmede, skal det likevel vises på plan hvordan slik tilrettelegging kan utføres etter at bygningen er tatt i bruk."

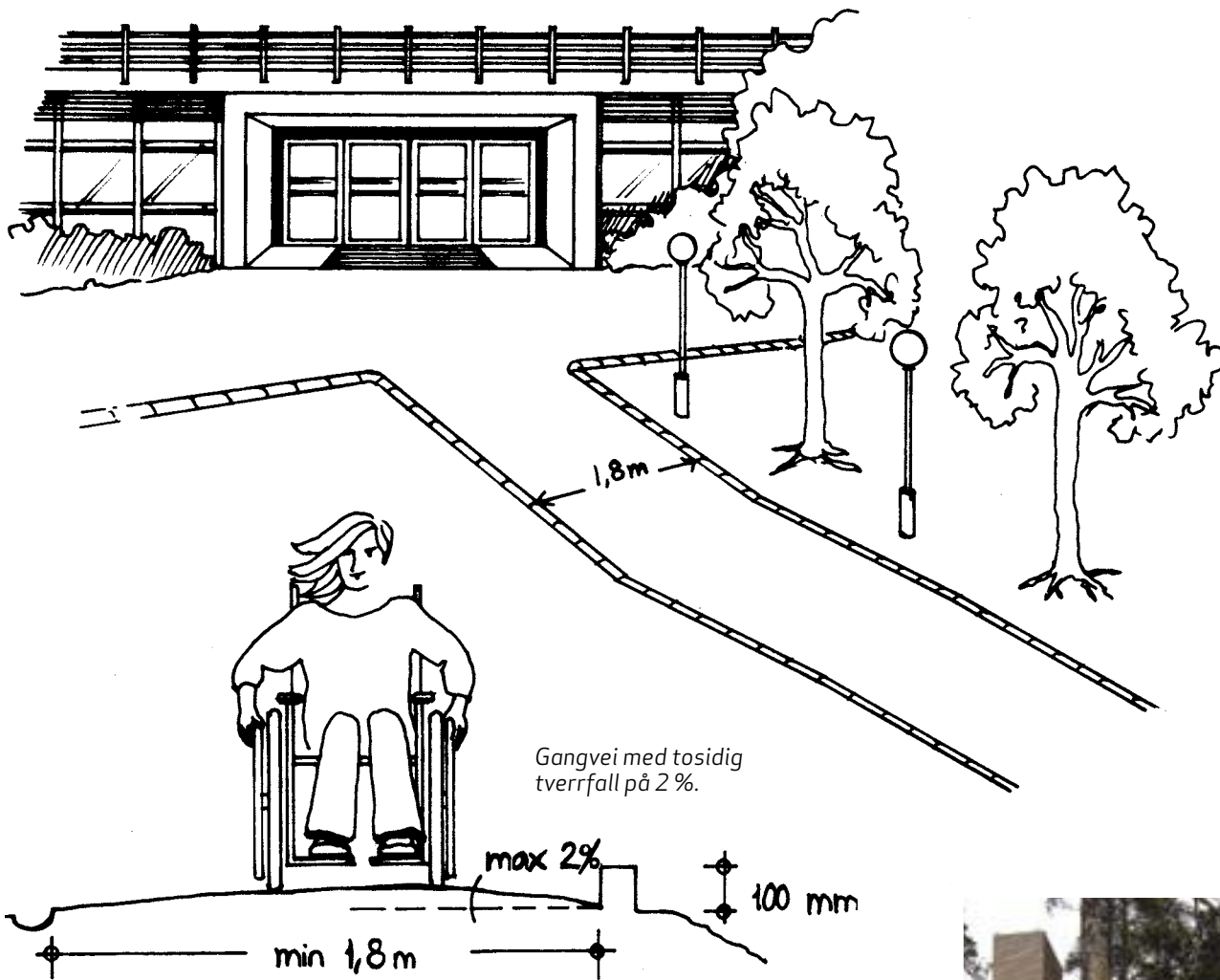
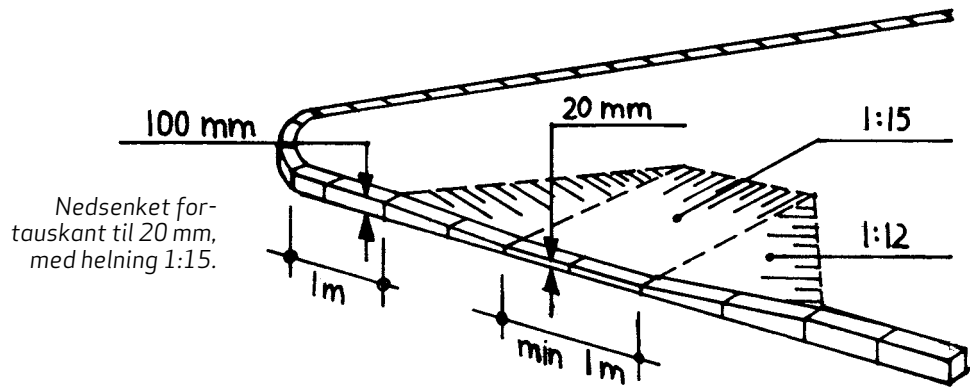
Veiledning til forskriften

- Tilgjengelige og brukbare utearealer for alle
- Atkomstvei fram til inngangen uten hinder og utstikkende skilt
- Trinnfri og mest mulig horisontal atkomstvei
- Stigning på gangveier maks 1:20, unntaksvis maks 1:12 på kort strekning
- Horisontalt hvileplan for hver 0,6 m stigning
- Bredde minst 1,4 m for kort vei
- Bredde 1,8 m for lang vei (over 12 m) eller møteplasser pr 12 m
- Hele veibredden bør kunne holdes fri for snø og is
- Kant ikke høyere enn 20 mm ved overgang mellom fortau og gangfelt
- Tverrfall 3 %, tosidig, for å kjøre en rullestol stabilt (Vegnormalen)
- God belysning

NHFs kvalitetskrav

- Alltid trinnfrie gangveier
- Minst mulig stigning. Brattere enn 1:20 er ikke brukbart for rullestolbrukere.
- Følge Vegnormalens anvisning for gang- og sykkelveier. Horisontale hvileplan og maks stigning:
 - 1:50 på strekning over 50 m
 - 1:40 på strekning 0-50 m
 - 1:20 på strekning 0-10 m
- Bredde minst 1,8 m
- Kant 20 mm ved overgang mellom fortau og gangfelt. Dette er akseptabelt for rullestolbrukere og gir tilstrekkelig markeringskant for synshemmede.
- Tosidig tverrfall, maks 2 %
- Fast, jevnt veidekke. Ikke brostein.
- Vannrett repos ved stigningens begynnelse og slutt

Boliger med uteareal som kan brukes av alle.

Bred atkomstvei med fast dekke og svak stigning.

Trinnfritt til kirken (Mortensrud kirke, Oslo).

3

KAPITTEL 3:

INNGANGSPARTI

Teknisk forskrift: § 10-31 Planløsning og størrelse

"I byggverk med atkomst fra kjørbær vei til hovedinngangen etter § 10-21 skal atkomst videre fra hovedinngang og helt frem til, og inklusiv, inngangsdøren være brukbar for orienterings- og bevegelseshemmede til følgende deler av byggverket:

- bolig på inngangsplan
- bolig i bygninger der det kreves heis
- arbeidsplass, herunder pauserom, sanitærrrom
- del av byggverk der publikum har adgang

Atkomst som er brukbar for orienterings- og bevegelseshemmede skal være utformet slik at den er lett å finne og lett å bruke. Dersom bygningen har flere atkomster og disse er forbundet med innvendig kommunikasjonsvei, skal denne være brukbar for orienterings- og bevegelseshemmede."

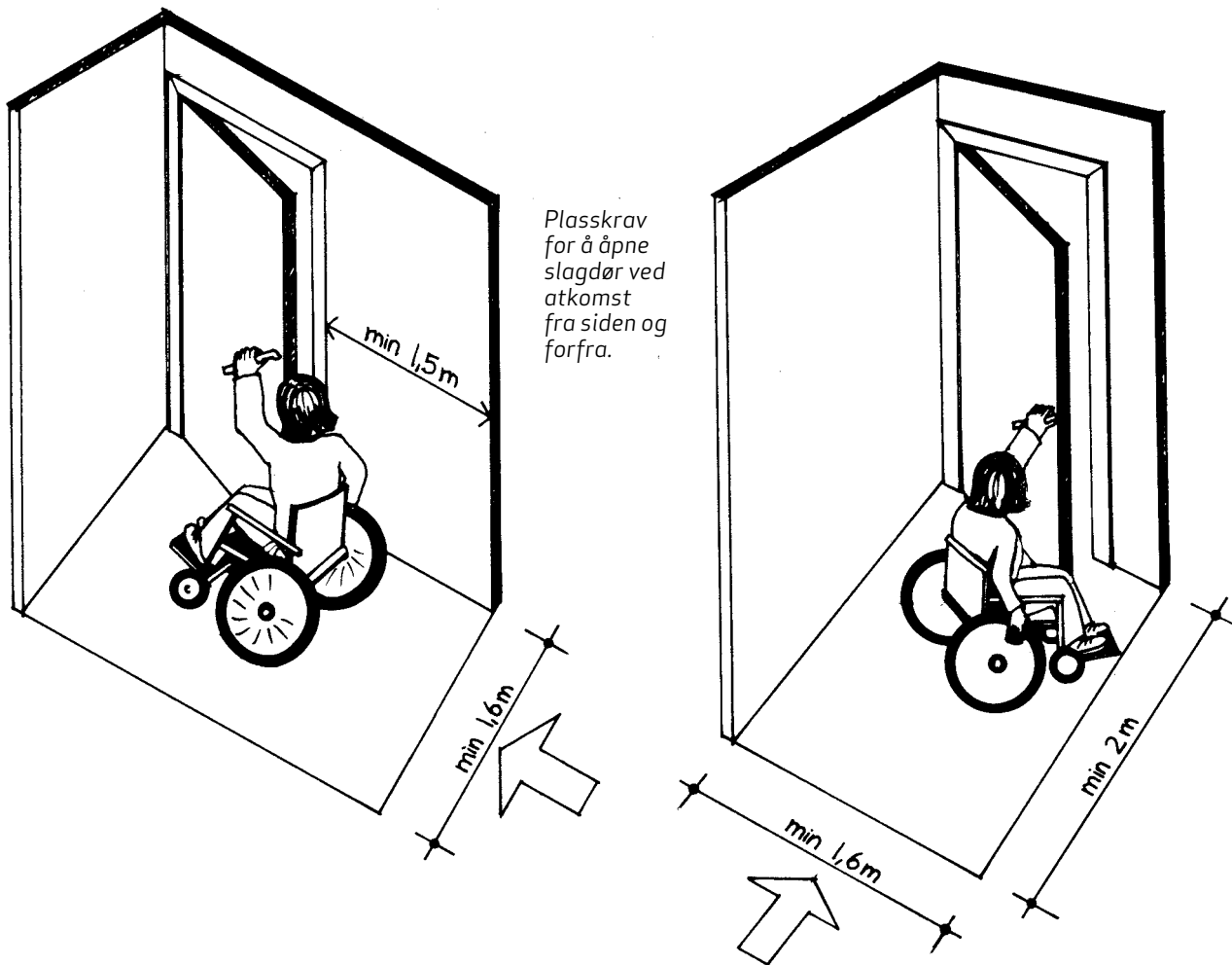
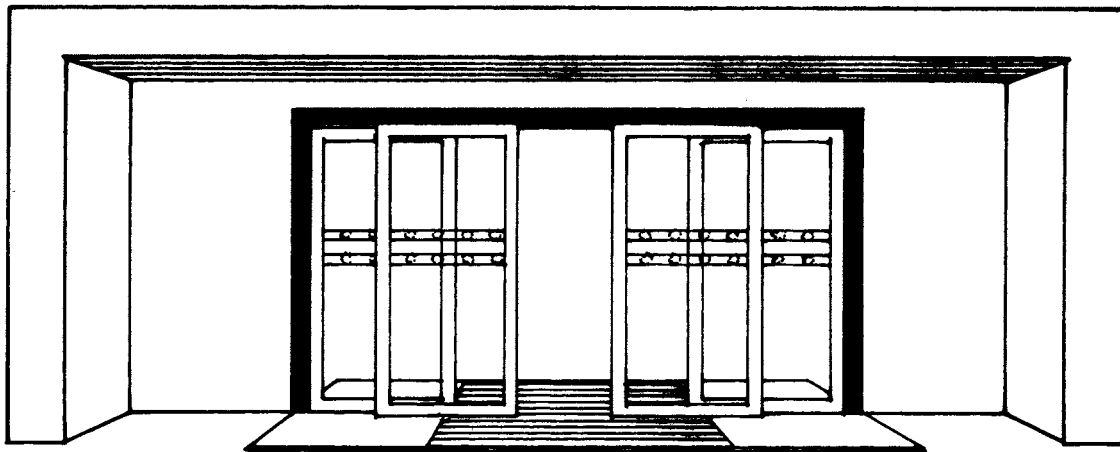
Veiledning til forskriften (§§ 10-21 og 10-31)

- Minst mulig høydeforskjell mellom terreng utenfor og gulv innenfor ytterdør
- Trapp suppleres eller erstattes med rampe
- Tilstrekkelig plass foran døren til å manøvrere rullestol
- Bredder 1,5 m for å kunne snu rullestol
- Skyvedør med automatisk åpning og lukking
- Manuell åpning med minst mulig kraft, maksimum 20 N (2 kg)
- God belysning
- Kommunikasjonsveier med tilfredsstillende snuareal for rullestol på 1,5 m x 1,5 m i publikumsbygg og arbeidsbygg
- Skiltplassering uten fare for sammenstøt. Ideell høyde 1,4 -1,6 m med leseavstand mindre enn 2 m.
- For boligbygning der det ikke kreves tilrettelagt atkomst, skal det vises hvordan dette kan gjøres senere.

NHF's kvalitetskrav

- Ingen nivåforskjell mellom terreng utenfor og gulv innenfor ved nybygg
- Utligne nivåforskjell gjennom rampe eller heis ved ombygging
- 1,6 x 1,6 m for å kunne snu rullestol
- Trinnfri atkomst til alle boliger. Dette gir valgmuligheter i boligmarkedet og mulighet for å benytte boligen gjennom hele livsløpet.
- Overbygget inngangsparti
- Skyvedør med automatisk åpning og lukking. Karusellør er ikke brukbart for orienterings- og bevegelseshemmede.
- Unngå glatt gulvbelegg og løse matter
- Unngå motlys og blanding slik at det blir lett å orientere seg i bygget

Kjøpesenter. Ingen nivåforskjell inne og ute.

T-banestasjon med markering av glassfelt i skyvedør.

Bibliotek. Doble skyvedører gir stabil innetemperatur (Finmark fylkesbibliotek. Foto: Sonja Siltala).

3 KAPITTEL 3: PLANLØSNING INNE I BYGGET

Teknisk forskrift: § 10-31 Planløsning og størrelse

"Ethvert byggverk og ethvert rom skal ha planløsning og størrelse som er egnet til formålet (..).

Arbeidsbygning skal utformes slik at det er mulig for orienterings- og bevegelseshemmede å arbeide i virksomhetene i bygningen.

Byggverk for publikum skal ha planløsning, størrelse og fordeling av rom som gjør det mulig for orienterings- og bevegelseshemmede å komme til og å bruke alle de deler av byggverket som skal være tilgjengelig for publikum. I byggverk med mange rom med samme funksjon er det tilstrekkelig at 1/10 er brukbare for orienterings- og bevegelseshemmede. Dette gjelder ikke der forutsatt bruk tilsier at flere eller alle rom er brukbare.

I byggverk med publikums-/tilskuerplasser er det tilstrekkelig dersom antall tilrettelagte plasser sikrer at orienterings- og bevegelseshemmede kan ta del i tilbudet som gis."

Veiledning til forskriften

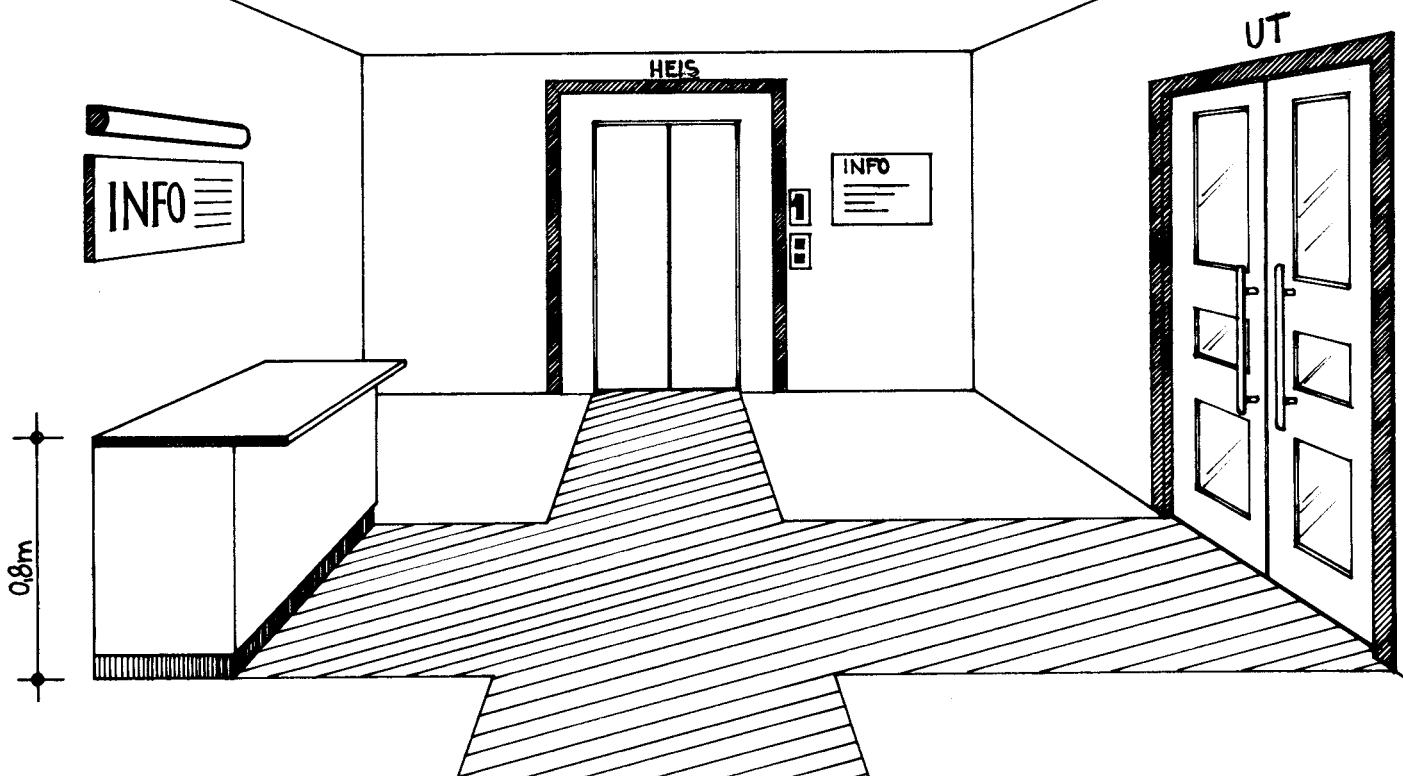
- Enkel og logisk planløsning
- Trinnfri hovedinngang
- Trinnfrie, innvendige kommunikasjonsveier
- Heis der det er påkrevet
- Servicen innrettet slik at den kan brukes av alle; innredning, skranke og tekniske installasjoner
- God belysning
- Tydelig og konsekvent skilting
- 10 % av hotellrom og prøverom i butikker må være brukbare for orienterings- og bevegelseshemmede
- Tilrettelagte rom plasseres på inngangsplanet i hoteller
- Idrettsanlegg, teater, kino, forsamlingslokale: tilstrekkelig antall plan tilgjengelig og flere alternativer med valgfri avstand til kinolerret/scene
- Arbeidsmiljøloven § 13 stiller krav om at funksjonshemmede kan jobbe i virksomheten
- Kravene i Teknisk forskrift er oppfylt når kravene i arbeidsmiljøloven (AML) er oppfylt. Se side 9.

NHFs kvalitetskrav

- Unngå ulike gulvnivå i samme etasje
- Antall heiser dimensjoneres i forhold til bruken av bygget
- Skrankehøyde 0,8 m. Hev- og senkbar skranke anbefales.
- Tilgjengelige tilskuerplasser jevnt fordelt over anlegget. Minimum 10 %.

Enkel og logisk planløsning. Trinnfritt. Bruk av kontraster.
God informasjon.

Oversiktlig planløsning. God plass til å bevege seg. Markerte gangsoner (Finnmark fylkesbibliotek/Vadsø bibliotek. Foto: Sonja Siltala).

Teknisk forskrift: § 10-31 Planløsning og størrelse

Se side 22.

Teknisk forskrift: § 10-42 Krav om teleslynge

"Rom i publikumsbygning der kommunikasjon med publikum er forutsatt muliggjort ved hjelp av forsterker og høyttalersystem skal være utstyrt med teleslynge."

Veiledning til forskriften

- Tydelig skilt ved dør som opplyser om at teleslynge er installert

NHFs kvalitetskrav

- Teleslynge må ha jevnlig kontroll og ettersyn

Kirkerom med plass til rullestolbrukere; bred midtgang og stoler som alternativ til faste benker (Mortensrud kirke, Oslo).

Resepsjon med skranke i to høyder. Teleslynge.

Togstasjon. Trinnfri innvendig kommunikasjonsvei. Heis i tillegg. Tydelig skilting, men mangler kontraster mellom gulv, vegg og søyler.

Posthus med høyderegulerbare skranker for kunder og ansatte.

3

KAPITTEL 3: HOTELLROM

Teknisk forskrift: § 10-31 Planløsning og størrelse

"Byggverk for publikum skal ha planløsning, størrelse og fordeling av rom som gjør det mulig for orienterings- og bevegelsehemmede å komme til og å bruke alle de deler av byggverket som skal være tilgjengelig for publikum. I byggverk med mange rom med samme funksjon er det tilstrekkelig at 1/10 er brukbare for orienterings- og bevegelsehemmede. Dette gjelder ikke der forutsatt bruk tilsier at flere eller alle rom er brukbare."

Veiledning til forskriften

Se side 22

NHFs kvalitetskrav

- Trinnfri atkomst til rom, bad og terrasse
- Passasjebredde dør 0,86 m (10 M-dør)
- Gang minimum 1,6 m bred for å kunne svinge inn på badet med rullestol
- Snuplass på rommet 1,6 x 1,6 m ved seng og vindu
- Fast underlag, f eks parkett
- Sengehøyde og WC-høyde 0,5 m
- Seng og nattbord som kan flyttes
- Telefon og lysbrytere ved sengen
- Stikkontakter og brytere 0,9 – 1,1 m over gulv
- Vindu som kan åpnes fra rullestol, vridere 0,9 - 1,1m over gulv

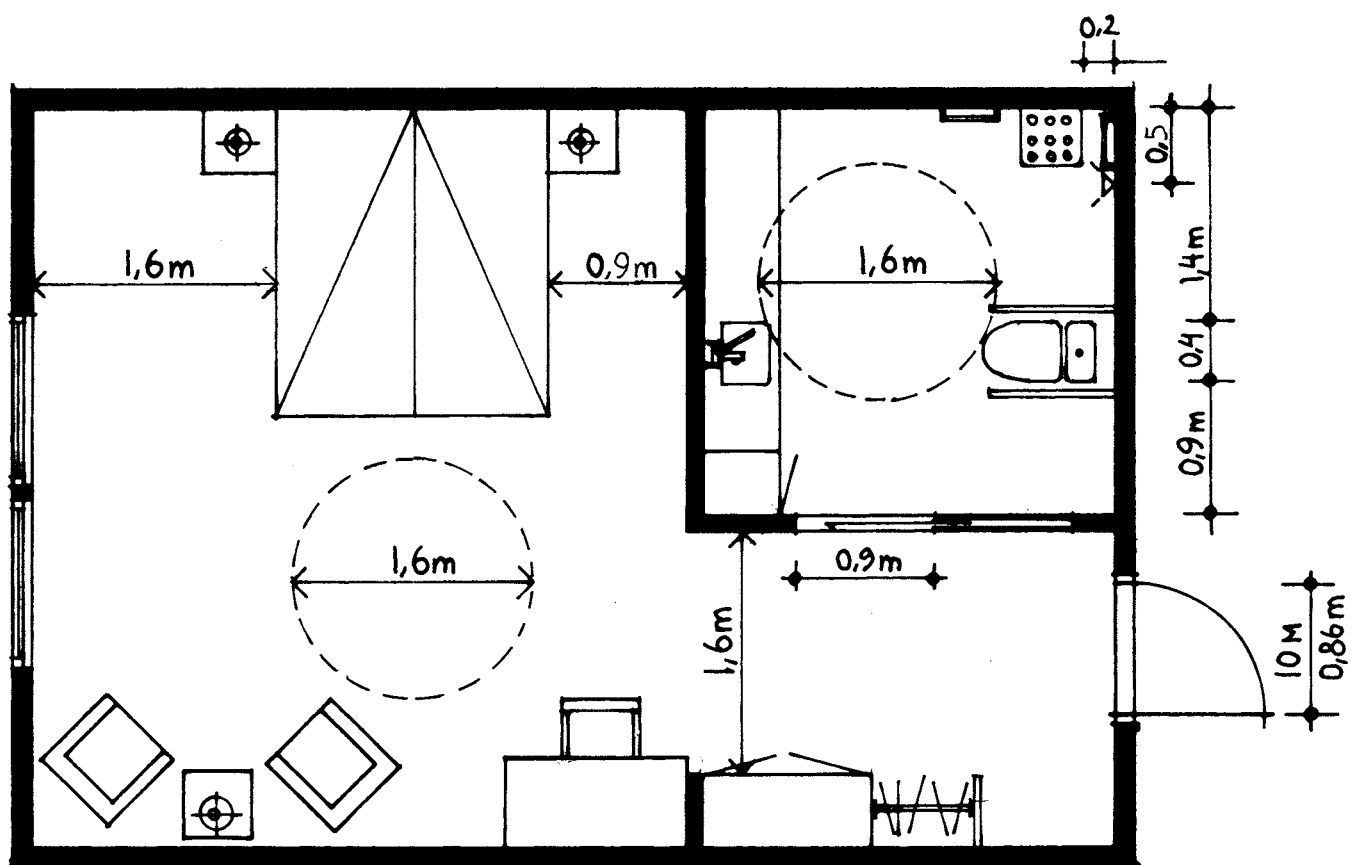
Se side 38/39 for innredning av toalett og bad.

Bred gang for å svinge rullestol inn på badet.

Parkettgulv og god plass ved sengen.

Planløsning hotellrom.

Garderobe som kan brukes fra sittende og stående.

Telefon og lysbrytere ved sengen.

Tilgjengelig badrom. Bør også være støttehåndtak i dusjhjørnet.

3 KAPITTEL 3: KOMMUNIKASJONSVEIER INNE

Teknisk forskrift: § 10-5 Krav til kommunikasjonsveier

"Kommunikasjonsveier skal utformes slik at de er hensiktsmessige i forhold til den ferdsel og transport som vil forekomme der. De skal være utformet slik at de kan brukes av orienteringshemmede. Der det er krevet, skal kommunikasjonsvei være tilrettelagt for bevegelseshemmede.

Ved nivåforskjeller skal kommunikasjonsvei ha forsvarlig stigningsforhold og ha solid håndlist på begge sider. Slik håndlist skal gi godt grep. Der nivåforskjell skal være tilrettelagt for bevegelseshemmede må den være utformet slik at person i rullestol kan benytte begge håndlistene".

Veiledning til forskriften

- Dørbredde minimum 10 M (passasjebredde 0,86 m)
- Terskel maksimum 25 mm, helst uten
- Gode kontraster og god belysning
- Eventuell stigning 1:20, unntaksvis maks 1:12 på kort avstand
- Korridorbredde minimum 1,2 m (§ 7-27)

NHFs kvalitetskrav

- Unngå ulike gulvnivå i samme etasje
- Terskelfritt
- Korridorbredde minimum 1,8 m
- Belegg med fast overflate. Ikke teppe.

Teknisk forskrift: § 10-51 Trapp

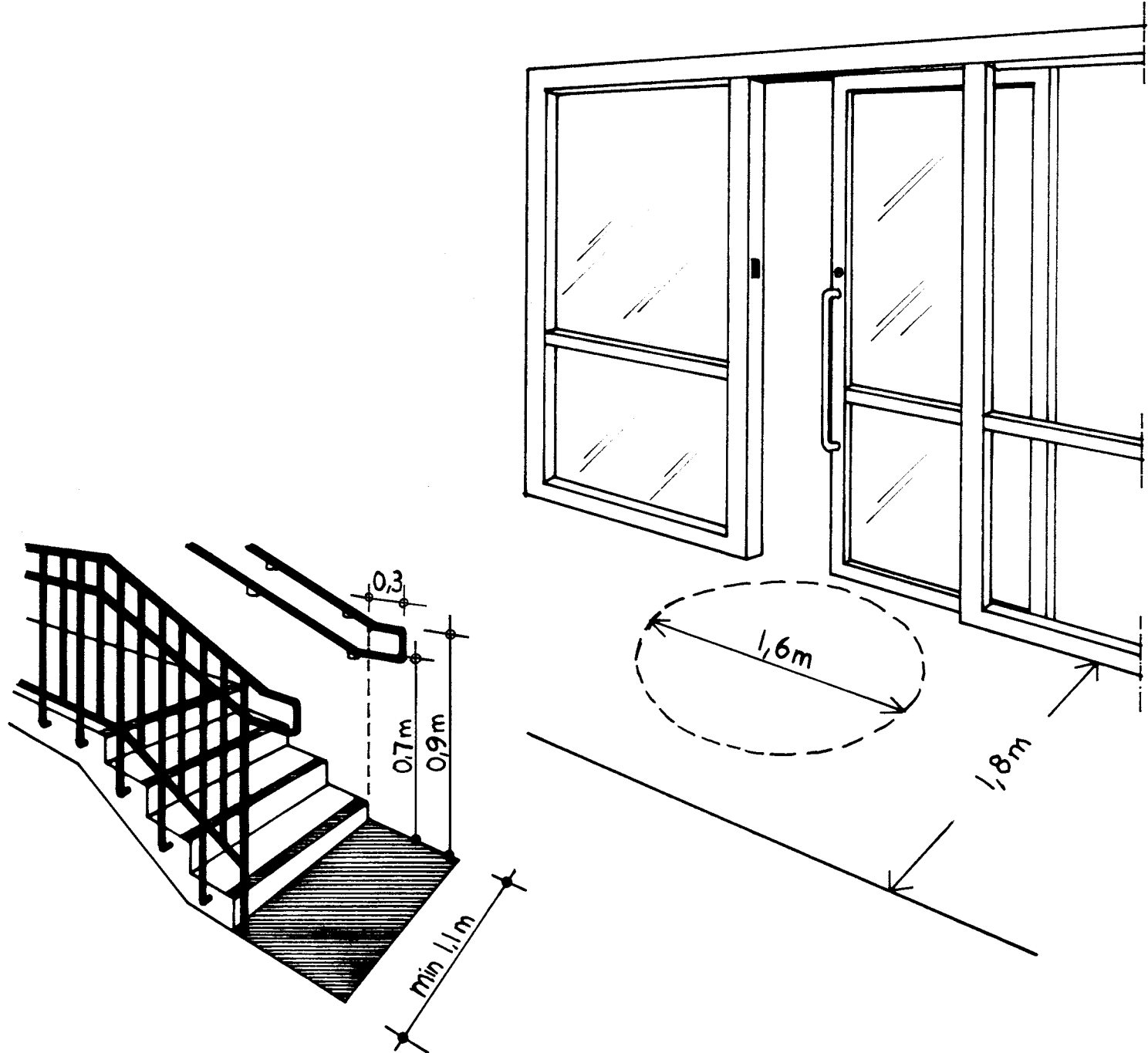
"Trapp skal være lett å gå i, ha jevn stigning og ha god håndlist på begge sider. Hovedtrapp skal ha rett løp. Slike trapper skal ha tilstrekkelig hvileplan for å gjøre trappen egnet for bevegelseshemmede og ha god håndlist i to høyder på begge sider."

Veileder til forskriften

- Hovedtrapp minimum 1,1 m bred
- Kontrastmerking av trinn
- Bredder minimum 1,5 m på hvileplan/repos som grunnet heisløsning skal kunne benyttes av rullestolbrukere
- Håndlister i to høyder 0,7 og 0,9 m over trinnets forkant på begge sider av trappen

NHFs kvalitetskrav

- Trapp må alltid suppleres med rampe og/eller heis for å sikre trinnfri atkomst
- Håndlist starter før øverste trinn og stopper etter siste trinn

Rampe forbinder gammelt og nytt bygg. Hvilerepos og rekkverk i to høyder.

Tilgjengelige kontorer med skyvedører, trinnfritt og med kontraster i gulvbelegg.

3 KAPITTEL 3: DØRER OG VINDU

Teknisk forskrift: § 10-37 Bevegelige bygningsdeler

"Bevegelige bygningsdeler, som vindu, dør, heis, rulletrapp mv, skal være lett å se og lette å bruke. Dører til og i arbeidsbygning, publikumsbygning og i de deler av bolig som er tilrettelagt for bevegelses- og orienteringshemmede skal ha slik passasjebredde at vanlig rullestol kan passere med god og sikker klaring til karm og dørblad. Slike dører skal være lette å bruke, lette å se og skal være lette å åpne for orienterings- og bevegelsehemmede.

Dør som inngår i rømningsvei skal ha slik bredde som er nødvendig for effektiv rømning."

Veiledning til forskriften

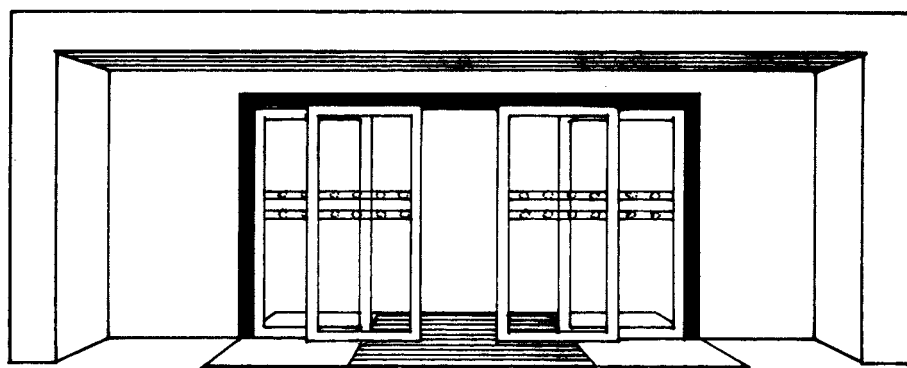
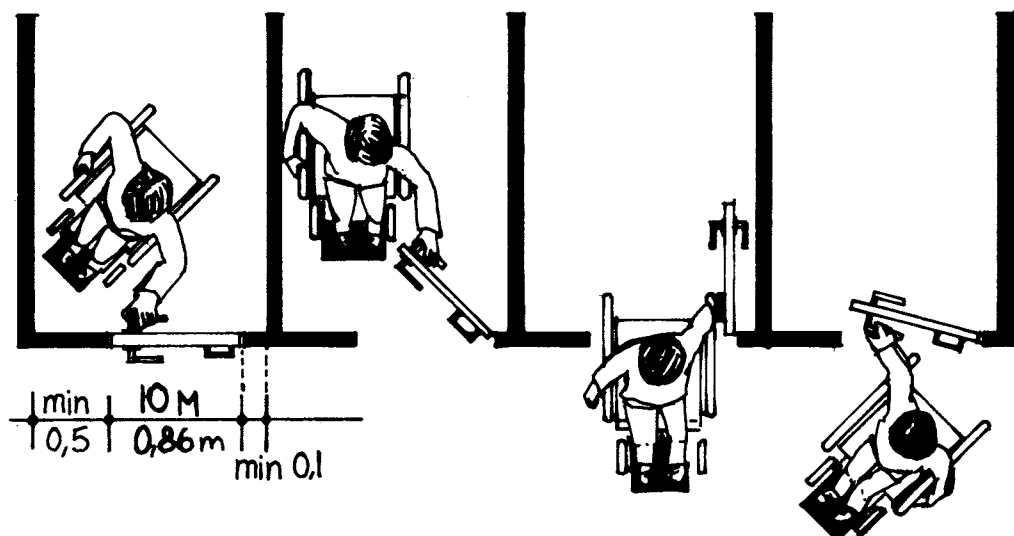
- Ikke hindringer foran døren
- Automatisk skyvedør (§ 10-21)
- Døren skal plasseres slik at rullestolbruker får nødvendig plass til å betjene den
- Innvendige dører helst uten terskel
- Terskelhøyde maks 25 mm ferdig innsatt. Avfaset.
- Minst 9 M dør til alle rom der rullestolbruker skal ha adgang (M = 0,10 m, ytre karm mål).
- Minst 10 M dør:
 - inngang til bygg (§ 10-21)
 - kommunikasjonsvei
 - inngangsdører i boenhet
- Manuell åpningskraft maksimum 20 N (2 kg). § 10-21.
- Vindu: Tilfredsstillende dagslys og utsyn for rom med varig opphold (§ 8-35 og 10-33), vridere lett å bruke med plassering 0,9 - 1,1 m over gulv (§ 10-43)

NHFs kvalitetskrav

- Hovedinngang: skyvedør med automatisk åpning og lukking. Karuselldør er ikke brukbart for orienterings- og bevegelsehemmede.
- Alle dører uten terskel
- Minst 10 M alle dører, ute og inne (passasjebredde 0,86 m)
- Ekstra lukkehåndtak på innsiden av slagdør, 0,85 m over gulv
- Vindu må ha utsyn og kunne åpnes fra sittende stilling

Plass ved siden av døren er nødvendig for å nå håndtaket. Døren må kunne åpnes 90 grader uten at håndtaket stanger i veggen.

Trinnfri inngang. Doble skyvedører gir stabil innetemperatur.

Skyvedør med bøylehåndtak. Lett å betjene og godt grep.

Slagdør med ekstra håndtak for å lukke døren fra rullestol.

3 KAPITTEL 3:

HEIS

Teknisk forskrift: § 10-41 Krav om heis

"I bygning som har heis, skal minst én heis være tilgjengelig og brukbar for orienterings- og bevegelseshemmede.

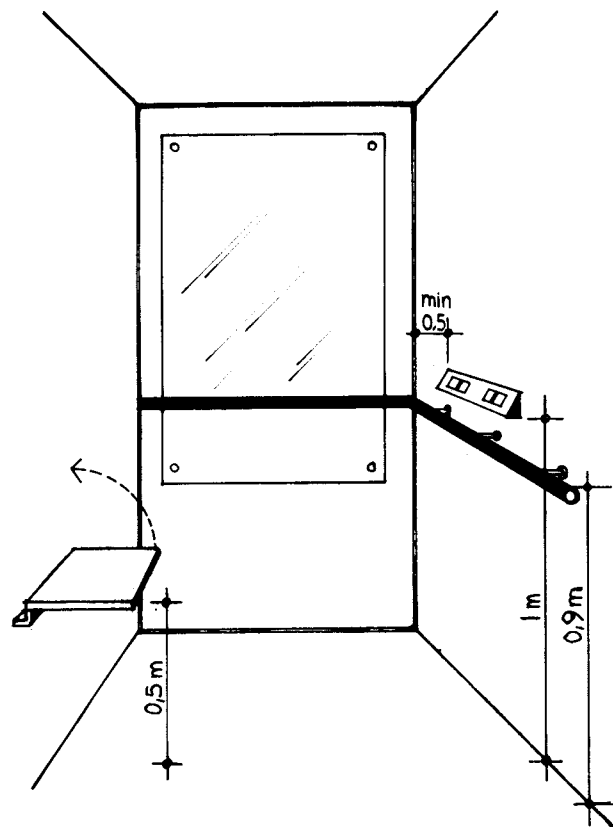
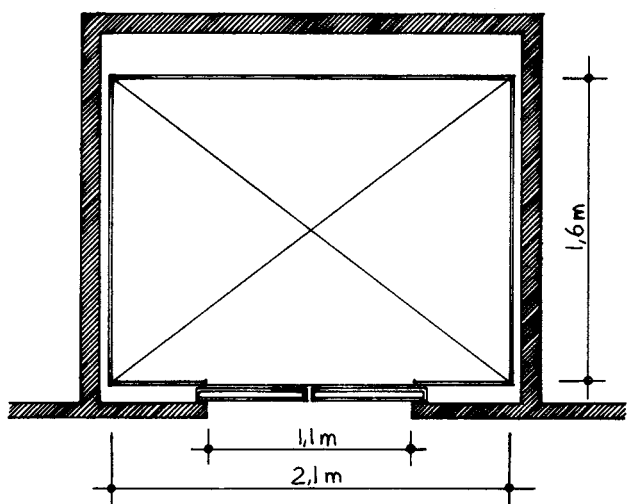
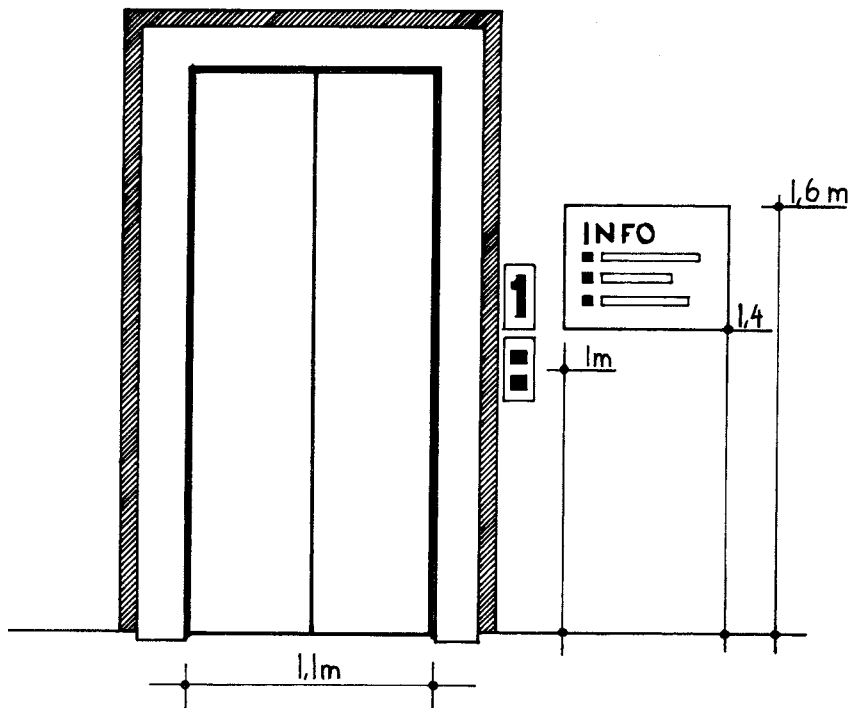
Arbeids- og publikumsbygninger med mer enn 3 etasjer, samt boligbygning med felles inngang til flere enn 12 boliger og flere enn 4 etasjer, skal ha heis."

Veiledning til forskriften

- For arbeids- og publikumsbygninger med 3 etasjer eller mindre er det ikke krav om heis, men adkomst må oppfylle kravene i § 10-31
- § 10-31 krever tilgjengelighet for orienterings- og bevegelseshemmede til de deler av bygget som har publikumsfunksjoner/arbeidsplasser
- Minste gulvflate heis 1,1 x 1,4 m (bredde x dybde), og 2,0 x 1,4 m dersom rullstol skal snu
- Passasjebredde heisdør 0,9 m
- Manøverknapper må kunne brukes av orienterings- og bevegelseshemmede (§ 10-43)

NHFs kvalitetskrav

- Bygninger på to etasjer må også ha heis for å oppfylle tilgjengelighetskravene til publikumsfunksjoner og arbeidsplasser
- Heis må være lett tilgjengelig i publikumsarealene
- Gulvflate i heisen 2,1 x 1,6 m (bredde x dybde). Da økes transportkapasiteten av personer og varer og rullestol kan snu, (ISO 4190-1:1999 E).
- Automatiske dører, døråpning 1,1 m
- Speil på vegg vis a vis heisdør gjør det lettere å rygge rullestol ut av heisen
- Panel med heisknapper plasseres 0,9 – 1,1 m over gulv. Horisontalt panel med tydelige tall og punktskrift ved siden av knappene.
- Heispanel minst 0,5 m fra hjørne
- Angi etasjene med tale
- Håndlister i høyde 0,9 m
- Klappsete i sittehøyde 0,5 m

Liggende panel. Tall og punktskrift.

Heis med speil og rekkverk

3

KAPITTEL 3:

RAMPE

Teknisk forskrift: § 10-52 Rampe

” Rampe skal utformes slik at den er hensiktsmessig i forhold til den ferdsel og transport som vil forekomme der. Rampe som skal nyttes av bevegelseshemmede skal ikke ha større stigning enn at den er lett å bruke av person i rullestol. Slik rampe skal utføres med tilstrekkelig hvileplan tilpasset bevegelseshemmedes behov og ha håndlist i to høyder på begge sider.”

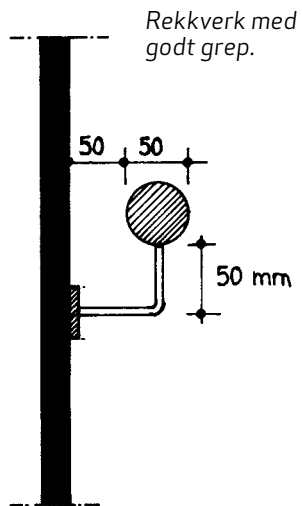
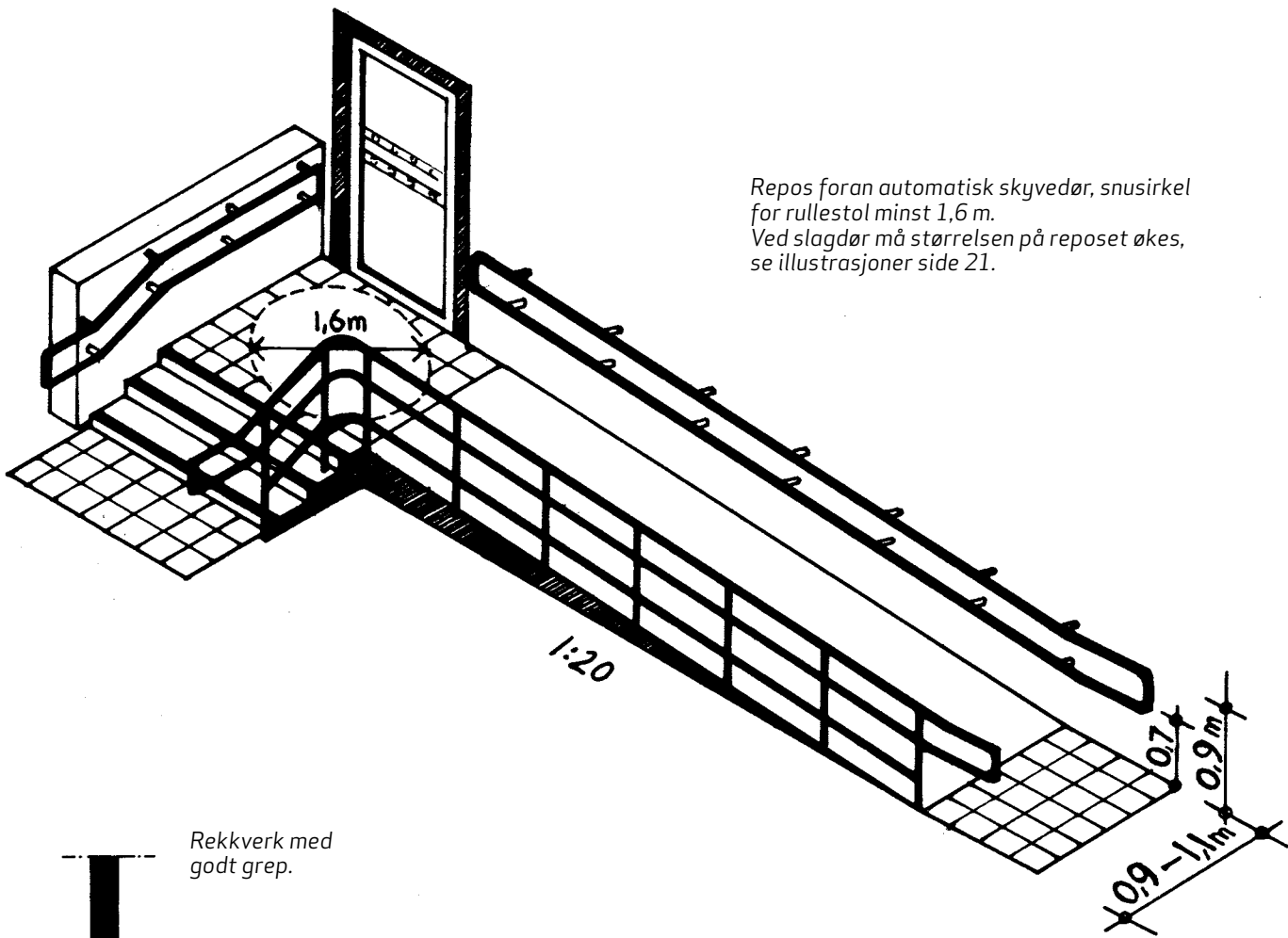
Veiledning til forskriften

• Stigning 1:20, unntaksvis maks 1:12 på kort avstand
• Bredde rampe minimum 0,9 m, anbefalt 0,9 – 1,1 m
• Hvileplan/repos 1,5 x 1,5 m for hver 0,6 m stigning og foran inngangsdør
• Håndlister i to høyder 0,7 og 0,9 m på begge sider av rampen

NHFs kvalitetskrav

- Maks stigning 1:20
- Sklisikkert materiale
- Håndlister med godt grep, tverrsnitt 45-50 mm
- God design slik at rampen blir en naturlig del av bygget
- Sidekanter langs rampen i 100-150 mm høyde, som sikring mot utforkjøring

Rampe gjør eldre bygg tilgjengelig for alle.

Rampe som naturlig del av bygget.

3 KAPITTEL 3: BRYTERE OG SKILT

Teknisk forskrift: § 10-43 Manøvernapper, skilt

"Manøvernapper, hendler, håndtak, kraner, brytere og kontakter eller lignende som er vanlige for bygningens bruk skal være utformet, plassert og ha en betjeningskraft slik at de lett kan brukes av orienterings- og bevegelseshemmede.

Skilt, symbol og tekst som brukes for å legge til rette for orientering i bygning eller for å merke byggverkets rømningsveier og sikkerhetsutstyr skal være utformet, plassert og belyst slik at de er lette å lese og lette å oppfatte."

Veiledning til forskriften

- Manøvernapper, håndtak, brytere plasseres 0,9 – 1,1 m over gulv
- Lysbrytere og stikkontakter minimum 0,7 m fra hjørne
- Gode kontraster mellom bakgrunn og tekst/symboler
- God belysning
- Skilttekst/symboler må plasseres lett synlig, 1,4 – 1,6 m over gulv ved leseavstand under 2 m
- Bruk symboler og piktogrammer i standardisert utforming for gjenkjenning

NHF's kvalitetskrav

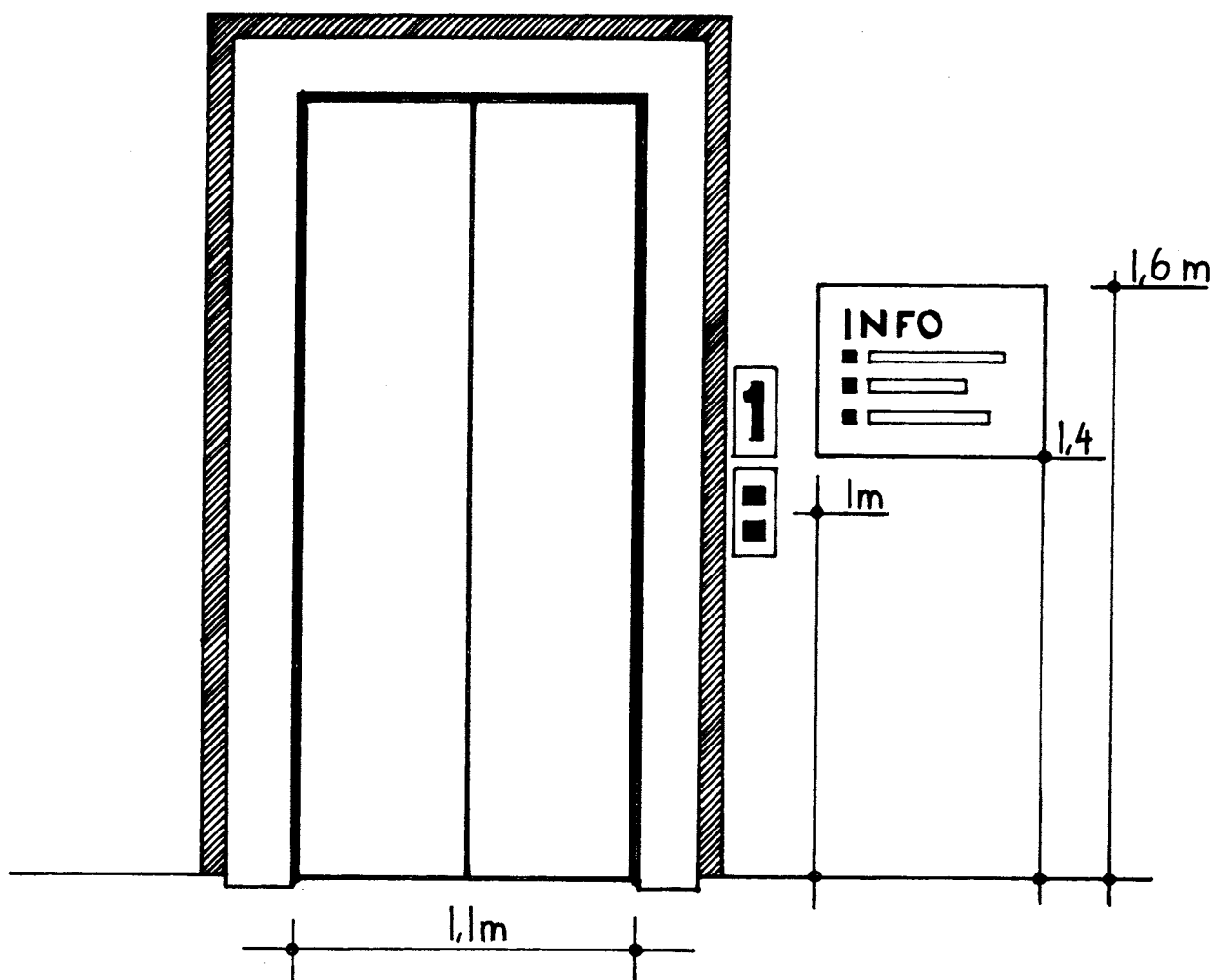
- Stor trykkflate på lysbrytere for enkel betjening

Tydlig merking med tekst og symboler.

Informasjon i punktskrift under hovedskiltet.

Tilgjengelig herretoalett.

Lysbryter som er enkel å bruke.

3 KAPITTEL 3: TOALETT OG BAD

Teknisk forskrift: § 10-32 Toaletter, garderobe mv

"I arbeidsbygninger skal det være atskiltetoaletter for damer og herrer. Et tilstrekkelig antall, minst ett, skal være utformet og tilrettelagt for orienterings- og bevelseshemmede. I publikumsbygninger med toalett, garderobe eller sanitærrrom for publikum skal et tilstrekkelig antall slike rom, minst ett, være utformet og tilrettelagt for orienterings- og bevegelseshemmede.

Toalett, garderobe eller sanitærrrom som er tilrettelagt for orienterings- og bevegelseshemmede skal være særskilt og tydelig merket.

Bolig skal ha planløsning og være tilrettelagt slik at det er enkelt å innpasse toalett som kan benyttes av orienterings- og bevegelseshemmede."

Veiledning til forskriften

- Sklisikkert gulv
- Kontrastfarger og markeringer
- Rullestolbruker skal lett nå alt utstyr i rommet
- Utstyr plasseres nøyaktig slik det er beskrevet i henvisningene
- Minstemål 2,2 x 2,25 m dersom ett toalett
- Minstemål 1,8 x 2,25 m dersom to i nærheten av hverandre
- Tydelig merket med symbol
- I bygning med arbeidsplass bør bad/dusj ha støttehåndtak. 0,9 - 0,95 m over gulv.
- I bolig må adkomsten være tilrettelagt for innpassing av tilgjengelig toalett. Nivåforskjell fra gang til bad bør utliknes når huset oppføres.

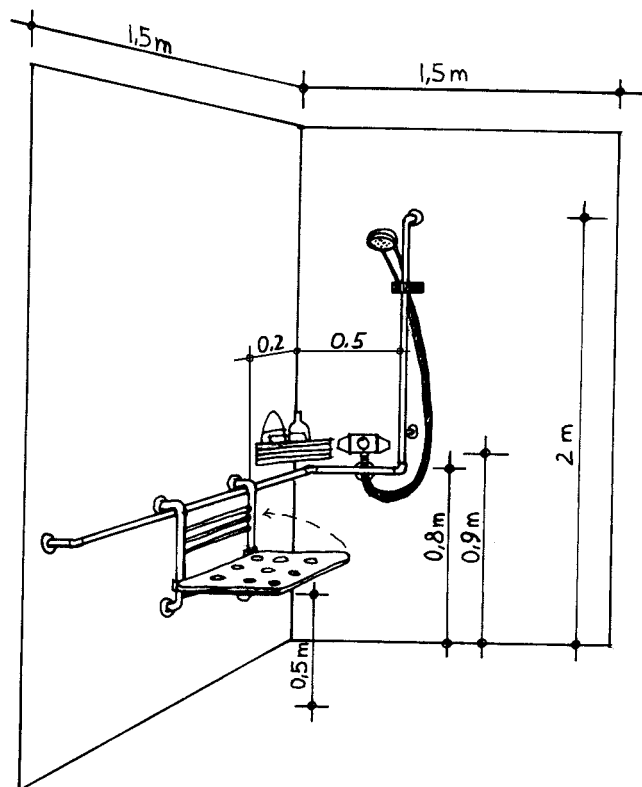
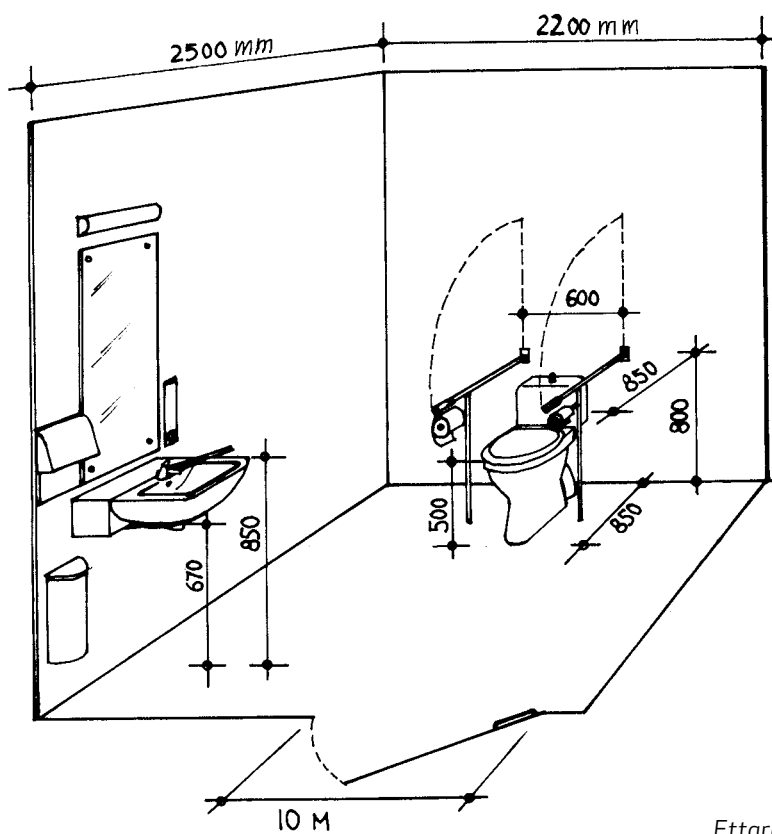
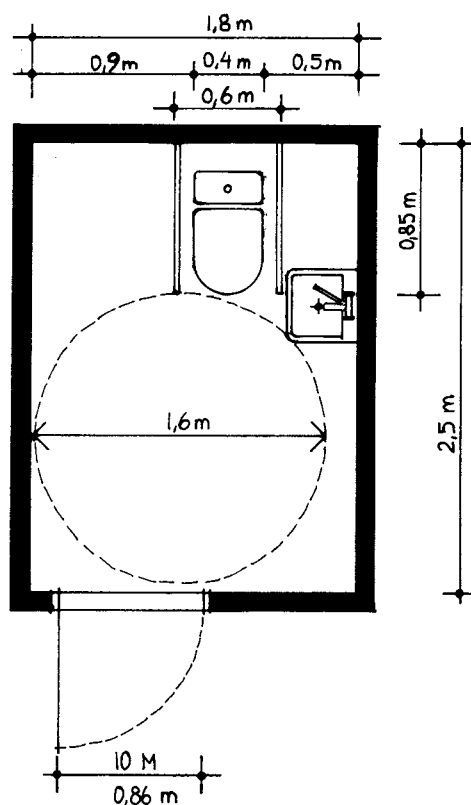
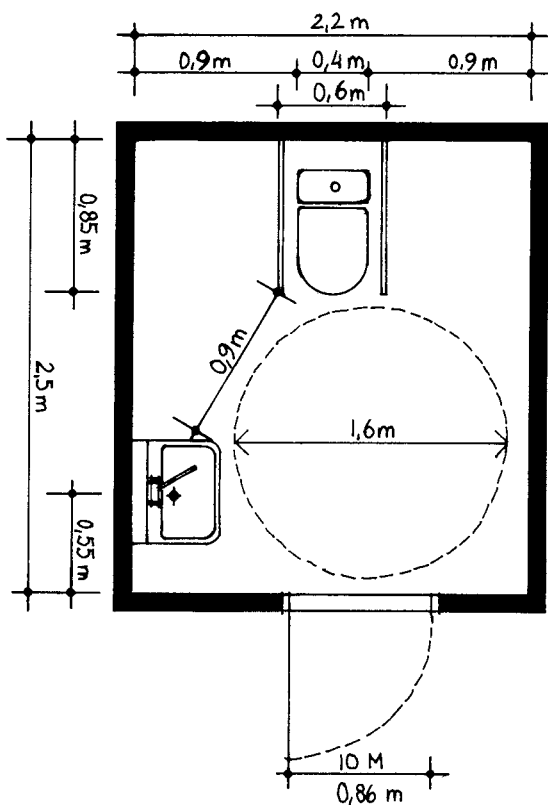
NHF's kvalitetskrav

WC

- Flest mulig ordinære toaletter tilgjengelig og brukbare for alle, dimensjonert etter plasskrav for rullestol
- Ved separate toaletter for menn og kvinner, må minst ett toalett for hvert kjønn være tilgjengelig
- Rom på 2,2 x 2,5 (b x d) skal ha 0,9 m plass til rullestol på begge sider av toalettet og god plass foran
- Innredes speilvendt når to rom på 1,8 x 2,5 (b x d) i nærheten av hverandre
- Utadslående dør. Ekstra lukkehåndtak på innsiden av døren, på henglesiden, 0,85 m over gulv.
- Snuareal for rullestol 1,6 x 1,6 m
- Toalettskålens forkant 0,85 m fra veggen bak, høyde toalettsetet 0,5 m
- Nedfellbare armstøtter på begge sider av toalettet, toaletttrull på armstøtten
- Fri høyde under servant minst 0,67 m, høyde overkant 0,80 - 0,85 m
- Speil, såpe og tørkerull som kan brukes av både stående og sittende, nedre kant 0,9 m over gulv
- Ettgreps vippekran med lang hendel

Dusj

- Trinnfritt bad med fall til sluk
 - Trinnfri dusjplass, 1,5 x 1,5 m
 - Blandebatteri 0,9 m over gulv. Dusjhode på glidestang i høyde 0,8 til 2,0 m.
 - Dusjkrakk i høyde 0,5 m. Veggmontert sete er mest stabilt.
- For plassering av utstyr se NS 3930 eller NBI-blad 379.201

Ettgreps tappearmatur

God plass foran og på begge sider av toalettet. Støttehåndtak. Kontraster vegg/vask.

Baderom på hotell. Dusjen kan brukes av stående og sittende. Klappsete. Dusjhjørnet bør også utstyres med støttehåndtak.

3 KAPITTEL 3: BETALINGSAUTOMATER

Med betalingsautomater mener vi minibanker, parkeringsautomater, billettautomater og betalingsterminaler i varehandel.

§ Lover og forskrifter

Det er ikke noe spesifikt lovverk som sier hvordan automater skal være utformet. Internasjonale standarder inneholder funksjonskrav og retningslinjer. Myndigheter, banker, butikker og offentlige etater kan stille krav om universell utforming ved innkjøp av automater. Dette vil komme hele kundegruppen til gode. I land med lovgivning som forbyr diskriminering av funksjonshemmede må automater være tilgjengelige og brukbare for alle.

Automater fungerer vanligvis som selvbetjent service knyttet til publikumsbygg.

I teknisk forskrift til plan-og bygningsloven, § 10-1, står det at: "Bestemmelsene om brukbarhet skal sikre at en hver bygning kan nyttes til sitt forutsatte formål og at utformingen av bygningen gir gode bruksmuligheter for orienterings- og bevegelseshemmede." (§ 10-1)

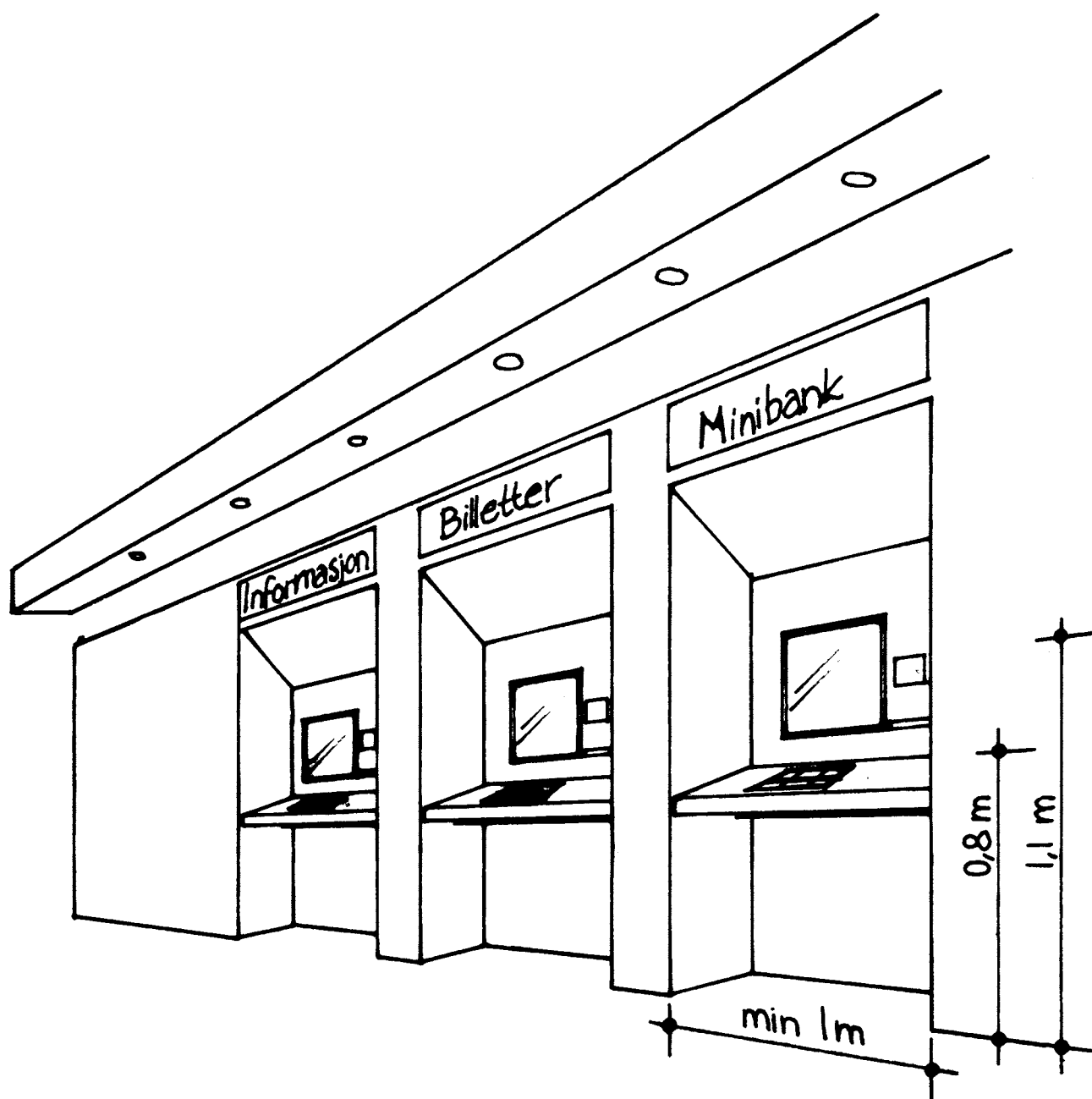
I veiledningen er dette definert til å omfatte service: "Krav om utforming gjelder for alle de deler av byggverket som skal være tilgjengelig for publikum. I tillegg er det viktig at den service som skal utøves er innrettet slik at den kan fungere for alle kategorier av publikum, for eksempel at innredning av skranke og tekniske installasjoner er tilpasset orienterings- og bevegelseshemmede." (§ 10-31)

NHFs kvalitetskrav

Kravene bygger på internasjonale standarder, faglige retningslinjer og erfaringer:

- Trinnfri atkomst. Ingen hindringer fram til automaten.
- Plant underlag. Minimum plass: 1,6 x 1,6 m.
- Betjeningshøyde mellom 0,7 og 1,2 m passer både stående og sittende. NHF anbefaler 1,1 m som maks høyde.
- Sikkerhet. Skjerming av tastatur slik at koden beskyttes.
- Tydelig skjermbilde med gode kontraster og skjerming mot refleks fra sollys.
- Bruksmåte lett å forstå:
Trakt som sluser inn kortet eller leser på avstand.
Tilbakemelding på tastetrykk med lyd, på skjermen og ved motstand i tasten. Standardiserte symboler og farger på funksjonstastene: feil (rød), avbryt (gul), klar (grønn).
- Standardisert tastatur. Gode kontraster og punktmerket 5-tall, taster opphøyet med minst 2 mm, tastestørrelse på minst 15 x 15 mm.
- Mulig å bruke automaten uten å lese skrift. Taktil merking av taster og tekst i taleversjon ved å bruke ørepropp/telefonrør.
- Merking av kort. Et lite hakk gjør det mulig å kjenne med hånden hvilken vei kortet skal settes inn.
- For butikkterminaler anbefales løsning som er mobil og kan betjenes i fanget.

Trinnfri atkomst og god plass foran automaten.

Skjerm og taster i høyde som passer for alle.

3

KAPITTEL 3:

BOLIG

For å gi alle borgere valgmuligheter på boligmarkedet, må boliger være universelt utformet. Atkomst uten hindringer og praktisk planløsning gjør boligen egnet gjennom hele livsløpet. Kun 5-6 % av dagens boligmasse fyller kravene til livsløpsstandard.

Kommunene kan gjennom regulerings- og arealplaner stille krav om livsløpsstandard, og lokalisere nye boligområder til terreng som ikke er for bratt. Husbanken gir lånetillegg dersom det bygges med livsløpsstandard. Flere av kravene i Tekniske forskrifter gjelder også for boligbygg.

I teknisk forskrift, kapittel 10 Brukbarhet, nevnes bolig spesifikt i følgende paragrafer:

§ 10-2 Parkering

"I nærheten av byggverk skal det være tilstrekkelig antall parkeringsplasser tilrettelagt for bevegelseshemmede".

§ 10-21 Atkomst til byggverk.

"Atkomst fra kjørbær vei til hovedinngang, inklusiv inngangen, skal være lett å finne, lett å bruke, være uten hindre og tilrettelagt for orienterings- og bevegelseshemmede for boligbygning med felles inngang til flere enn 4 boliger. For boligbygning der det ikke er krevet (...) skal det likevel vises på plan hvordan slik tilrettelegging kan utføres etter at bygningen er tatt i bruk."

§ 10-31 Inngangsparti

"I byggverk med atkomst fra kjørbær vei til hovedinngangen etter § 10-21 skal atkomst videre fra hovedinngang og helt fram til, og inklusiv, inngangsdøren være brukbar for orienterings- og bevegelseshemmede til:

- bolig på inngangsplan
- bolig i bygninger der det kreves heis"

§ 10-37 Dører

Bevegelige bygningsdeler som vindu, dør, heis, rullestrapp mv, skal være lett å se og lette å bruke. Dører til og i arbeidsbygning, publikumsbygning og i de deler av bolig som er tilrettelagt for bevegelses- og orienteringshemmede skal ha slik passasjebredde at vanlig rullestol kan passere med god og sikker klaring til karm og dørblad. Slike dører skal være lette å bruke, lette å se og skal være lette å åpne for orienterings- og bevegelseshemmede.

§ 10-41 Heis

Boligbygning med felles inngang til flere enn 12 boliger og flere enn 4 etasjer skal ha heis.

§ 10-32 Toaletter

"Bolig skal ha planløsning og være tilrettelagt slik at det er enkelt å innpasse toalett som kan benyttes av orienterings- og bevegelseshemmede."

Livsløpsstandard

Husbanken har i mange år brukt lånetillegg for å stimulere til bygging av boliger med livsløpsstandard. Ideen med livsløpsboligen er å sørge for at boliger i det ordinære boligmarkedet har gode brukskvaliteter og god tilgjengelighet, slik at boligen kan brukes i alle perioder av livet, også ved nedsatt bevegelse og bruk av rullestol. Livsløpsboligen er en praktisk bolig hvor småbarn og familiens eldre ferdes trygt. Boligen har atkomst uten trinn, tilstrekkelig dørbredde og gulvplass til å bruke en vanlig manuell rullestol. (Lånetillegg i Husbanken, HB 7.B.1.1.Kap. 12 Livsløpsstandard)

Livsløpsstandard omfatter følgende krav til boligen:

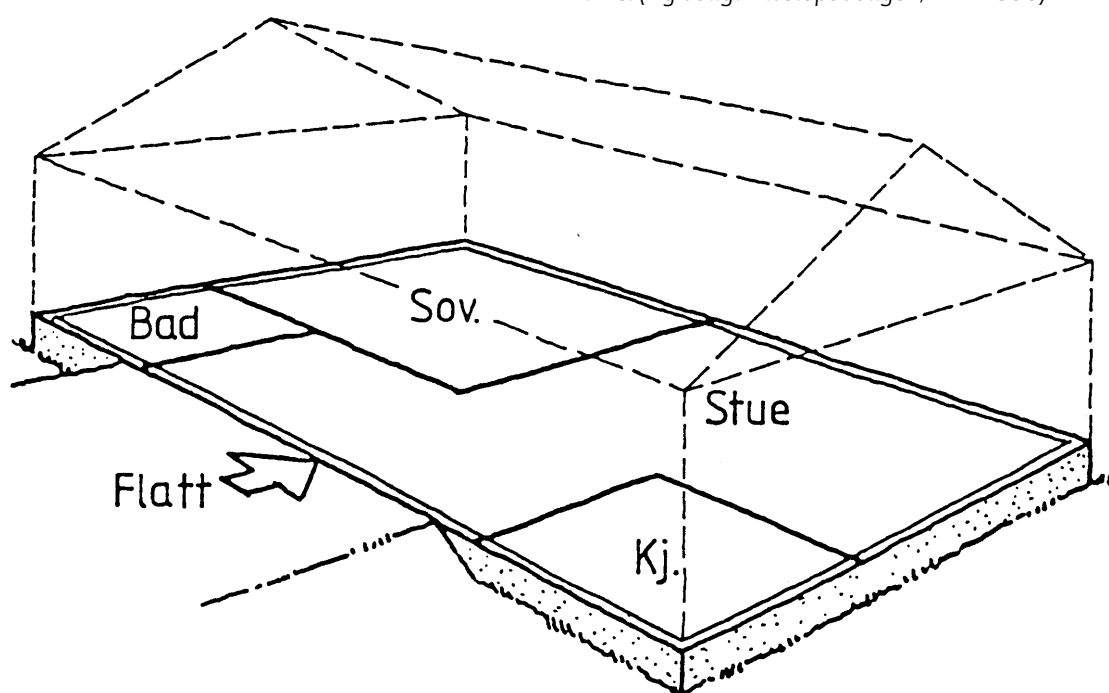
- Garasje eller biloppstillingsplass
- Trinnfri atkomst fra vei og biloppstillingsplass til boligens inngangsplan
- Boligens hovedfunksjoner på samme nivå; stue, kjøkken, ett soverom, bad, oppbevaringsplass og privat uteplass
- Trinnfri atkomst til alle rom samt terrasse, maks 25 mm
- Tilstrekkelig dørbredde og tilstrekkelig gulvplass til å bruke en vanlig, manuell rullestol

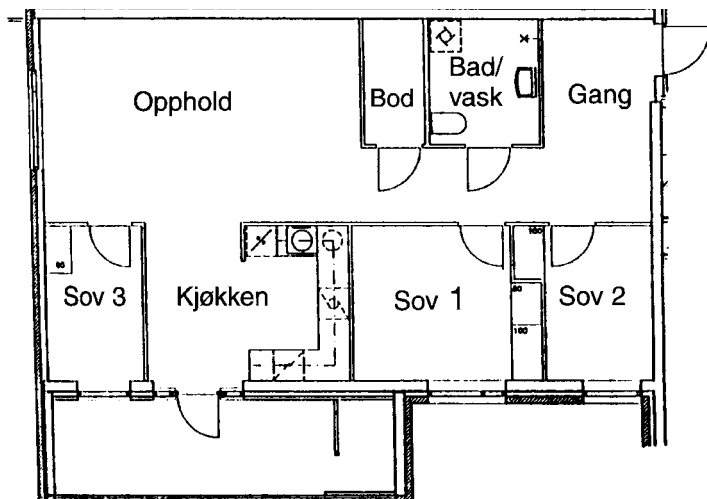
NHFs kvalitetskrav

- Livsløpsstandard skal legges til grunn for all boligbygging
- Kommunen må stille krav om livsløpsstandard/universell utforming ved utarbeiding av regulerings- og bebyggelsesplaner
- Heis ved nybygging og restaurering i alle boligblokker med 3 etasjer eller mer

Livsløpsstandard, enebolig. Tilgjengelig uteområde. Trinnfri atkomst fra vei til inngangsplan. Boligens hovedfunksjoner på samme nivå. Terskelfritt inne. (Ny bolig? Livsløpsboligen, NHF 1996)

Livsløpsstandard i blokk.

Uteareal uten hindringer kan brukes av alle.

Leilighet med mulighet for fleksible løsninger. Soverom 3 kan sløyfes for å utvide kjøkkenet med spise plass. Bodan kan sløyfes for å utvide baderommets areal.

Åpen løsning med god gulvplass.

Sameiet Elmholt allé, Oslo.

Trinnfri atkomst fra bilvei til inngang.

Heis øker bokvaliteten og gir tilgjengelighet for alle.

Trinnfri inngangsdør.

Tilgjengelig terrasse.

Soverom med god plass og lavt plassert vindu.

4 KAPITTEL 4: LITTERATUR OG ADRESSER

Litteratur

Bygg for alle

Temaveiledning om universell utforming av byggverk og uteområder
Statens bygningstekniske etat 2004

Byggforskserien.

Planløsningsblad bolig, bygg, omgivelser
Norges byggforskningsinstitutt

En grunnskole for alle

Deltasenteret, Sosial- og helsedirektoratet, 2001

**Et inkluderende samfunn –
en håndbok om tilgjengelighet for synshemmede**
Norges Blindforbund 2004

Grunnelementer i planlegging for rullestolbrukere
Norges Handikapforbund 1994

Hvordan samarbeid kan skape tilgjengelighet for alle
Rådet for funksjonshemmede i Kristiansand kommune
v/Astrid M. Staalesen, 2004

**Idrettsanlegg og funksjonshemmede –
idrettsanlegg for alle**
Kulturdepartementet 2000

**Ingen hindring. Tilgjengelighet for funksjonshemmede
til vår felles kulturarv**
SINTEF Bygg og Miljø, Arkitektur og Byggeteknikk
2001

Inspirasjon. Universell utforming – en utfordring
Norges Handikapforbund 2000

Kjøkkenet – valg og løsninger
Norges Handikapforbund 2001

**Kommunal boligpolitikk.
Universell utforming av boliger og uteområder.**
Norges Handikapforbund 2001

**Kontrollskjema for byggeforskriftens krav
til tilgjengelighet**
Norges Handikapforbund 2003

Livsløpsstandard

Lånetillegg. HB 7.B.1.1. Kap. 12, Husbanken 2004

Miljørettet helsevern i barnehager og skoler
Veileder til forskrift 3/98
Statens helsetilsyn 1998. IK-2619

**Motivasjon til universell utforming av bolig,
bygning og utemiljø**
Husbanken 2003

Ny bolig? Livsløpsboligen
Norges Handikapforbund 1996

**Ny heis i eldre hus.
Etterinstallering av heis i lavblokker**
Eksempelsamling. NBBL boligsamvirket 2002

REN veiledning til teknisk forskrift
Statens bygningstekniske etat 2003

**Rettleiende retningslinjer for kommunale og
fylkeskommunale råd for funksjonshemma**
Rundskriv I - 42/99, Sosial- og helsedepartementet
1999

**Tilgjengelige uteområder. Kommunal planlegging og
fysiske løsninger**
Norges Handikapforbund 1998

Tilgjengelighet for alle. Rundskriv T-5/99
Miljøverndepartementet, Kommunal- og regionalde-
partementet, Sosial- og helsedepartementet 1999

Tilgængelighed for alle
Dansk Standard 3028:2001. www.ds.dk

Unge på boligmarkedet
Norges Handikapforbund 1999

Universal Design – 17 Ways of Thinking and Teaching
Husbanken 2002

Universell utforming i praksis
Norges Handikapforbund 1998

Universell utforming over alt!

Planlegging og utforming av uteområder, bygninger, transport og produkter for alle
 Sosial- og helsedirektoratet, Deltasenteret og Statens råd for funksjonshemmede 2003

Veiviser til universell utforming

Olav Rand Bringa. Kommuneforlaget 1998

Veileder i smarthusteknologi

Deltasenteret, Sosial- og helsedirektoratet 2002

Adresser

Funksjonshemmedes organisasjoner:**Norges Handikapforbund (NHF)**

Pb. 9217 Grønland, 0134 Oslo
 T: 24 10 24 00. E-post: nhf@nhf.no
 www.nhf.no

Norges Blindeforbund (NBF)

Pb. 5900 Majorstuen, 0308 Oslo
 T: 23 21 50 00. E-post: adm@blindeforbundet.no
 www.blindeforbundet.no

Norges Astma og Allergiforbund (NAAF)

Pb. 2603 St. Hanshaugen, 0131 Oslo
 T: 23 35 35 35. E-post: naaf@naaf.no
 www.naaf.no

Hørselshemmedes Landsforbund (HLF)

Pb. 6652 Etterstad, 0609 Oslo
 T: 22 63 99 00. E-post: hlf@hlf.no

Landsforeningen for hjerte- og lungesyke (LHL)

Pb. 4375 Nydalen, 0402 Oslo
 T: 22 79 93 00. E-post: post@lhl.no
 www.lhl.no

Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO)

Pb. 4568 Torshov, 0404 Oslo
 T: 22 79 91 00. E-post: info@ffo.no
 www.ffa.no

Offentlige etater og faginstanser:**Deltasenteret**

Sosial- og helsedirektoratet
 Pb. 8054 Dep, 0031 Oslo
 T: 24 16 30 00. E-post: tbb@shdir.no
 www.shdir.no/deltasentret

Husbanken

Pb. 5130 Majorstuen, 0302 Oslo
 T: 22 96 16 00. E-post: post@husbanken.no
 www.husbanken.no

Kommunal- og regionaldepartementet

Bolig- og bygningsavdelingen
 Pb. 8112 Dep, 0032 Oslo
 T: 22 24 90 90. E-post: postmottak@krd.dep.no
 www.odin.dep.no/krd/

Miljøverndepartementet

Avd. Regional planlegging
 Pb. 8013 Dep, 0030 Oslo
 T: 22 24 90 90. E-post: postmottak@md.dep.no
 www.universell-utforming.miljo.no

Norges byggforskningsinstitutt

Postboks 123 Blindern, 0314 Oslo
 T: 22 96 55 55. E-post: firmapost@byggforsk.no
 www.byggforsk.no

Statens bygningstekniske etat

Pb. 8742 Youngstorget, 0028 Oslo
 T: 22 47 56 00. E-post: be@be.no
 www.be.no

Redaktører: Guri Henriksen og Steinar Bergh
Tekst: Guri Henriksen
Design: Kirell Design
Forside: Finnmark fylkesbibliotek
Foto: Einar Aslaksen.
Unntak: Finnmark fylkesbibliotek, Sonja Siltala
Illustrasjoner: Kristin Hille
Trykk: Merkur trykk
Opplag: 5000
ISBN 82-7651-025-6

Norges Handikapforbund 2004
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
Telefon 24 10 24 00
Faks 24 10 24 99
nhf@nhf.no
www.nhf.no

